Alevilik, Kurmanci-Kırmancki (Zazaki) Ve Dersim Üzerine Kimi Yanlış Görüşler

Munzur ÇEM

Son yıllarda, Kırmancki (Kırdki, Dımıli, Zazaki), Alevilik, Dêrsim vb. üzerine çeşitli tartışmalar, spekülasyonlar yapılıyor. Sayıları çok az da olsa kimi kişiler, Kırmanckiyi Kürtçenin bir lehçesi olarak olarak kabul etmiyor ve bundan hareketle de onu konuşanların Kürt olmadıklarını ileri sürüyorlar. Yine buna bağlı olarak Kürt yurtsever hareketine yönelik ağır suçlamalara rastlanılıyor. Örneğin, Almanya'da yayınlanmakta olan ***Ware*** ismindeki derginin 8. sayısında bu konularda ilginç yazılar var. Bunlardan biri olan "Tornê Sêy Rızat Qesey Keno (Seyit Rıza'nın Torunu konuşuyor)" **(1)** başlıklı röportajda, Koçkiri ve Dersim ayaklanmaları, Seyit Rıza, Alişêr ile Baytar Nuri gibi tarihe mal olmuş kişilerle, bunların ilişkileri ve mücadeleleri, Ermeni katliamı ve öteki bazı konularda bir dizi yanlış şeyler söyleniyor. Bu arada aynı röportajda Alevi-Sünni çelişkisini körüklemeye verilen özel önem de gözden kaçacak gibi değil. Yine deginin aynı sayısındaki öteki kimi yazılarda da benzer şeyler tekrarlanıyor.

Üstelik daha sonra sözkonusu röportaj, Türkiye'de yayınlanmakta olan ve Aleviliği Ortaasya-Türk Kökenli göstermeye özel bir önem veren "**Pir**" isimli dergide de yer aldı. Pir, yazılanlardan çok memnun kalmış olmalı ki, Kırmancki (Zazaki) olan röportajın Türkçesini de bir sonraki sayısında yayınlıyacağını söylüyor.

Şimdi **Ware**'deki yazılardan başlayarak kimi yayınlardaki bu türden iddialar üzerinde durmaya çalışalım.

Ermenileri kim katletti?

Ötedenberi, zaman zaman 1915 Ermeni katliamının sorumluluğunu Kürtlerin omuzlarına yıkmaya çalışan çevrelere rastlıyoruz. Açıktan sözkonusu soykırımı reddeden Türk devlet temsilcilerinin kimi özel toplantılarda, "*Ermenileri öldüren devlet değil, Kürt aşiretleriydiler*" tarzında iddialar öne sürdükleri bilinmektedir. Kimi Kürtler de o dönemin olaylarını yanlış bilmiş olmanın etkisiyle ya da gelişmeleri yorumlamadaki yetersizliğin sonucu olarak bu yönde görüşler öne sürmekteler. Örneğin, iyi niyetli olduğuna inandığım Rüstem Polat'ın (Seyit Rıza'nın oğlu Bava İbrahim'in torunu) **Ware**'deki sözkonusu röportajda *"1915-1916'da Türklerle Kurolar Ermenileri (soykırım) katlettiler*" demesi, bu türden yanlış bir bilgilenme sonucu olsa gerek. Ancak konuyu bilerek istismar edenlerin varlığı da görmezlikten gelinecek gibi değil.

1915 soykırmı sırasında bazı Kürtlerin Osmanlı devletiyle birlikte hareket ederek Ermeni katlliamına katıldıkları bir gerçektir. Bunu yapanların başında ise Hamidiye Alayları geliyordu. Ancak Kürtlerden oluşsalar bile Hamidiye Alayları devletin ordusunun, onun güvenlik güçlerinin bir parçasıydılar ve yaptıkları da devlet politikasının bir sonucu, onun faaliyetlerinin bir parçasıydı.

Böyle bir gücün eylemlerinin Kürtlere maledilemiyeceği ise göz önündedir. Bu yapıldığı takdirde, benzeri başka pek çok olayın sorumluluğunun sömürgeci güçlerin omuzlarından alınarak başkalarına maledilmesi hiç de güç olmayacak. Örneğin, Şeyh Sait hareketi sırasında Alevi olsun, Sünni olsun, kimi Kürt aşiretleri devletten yana tavır takındılar ve kendi kardeşlerine karşı savaştılar. 1937-38'de Dersim'de de durum farklı değildi. Pek çok Dersimli aşiret, devletle birlikteydi ve öteki Dersimlilere karşı savaşıyorlardı. Nitekim bugün de bunların yerini köy korucuları almış bulunuyor. Peki, bu duruma bakılarak sözkonusu Kürt aşiretleri, korucular vb. devletle aynı düzeyde sorumlu tutulabilirler mi? Kuşkusuz değil. Burada önemli olan, planlayıcı ve uygulayıcının; yani asıl sorumlunun devlet olduğunu

görebilmektir. Onun güvenlik güçlerinde ve ordusunda şu veya bu halktan, dinden ya da sınıftan insanların bulunması bu gerçeği değiştirmez.

Öte yandan, 1. Dünya Savaşı yıllarında, Ermeni-Kürt ilişkileri üzerine olumlu ya da olumsuz yönde, elbet söylenecek çok şey var. Ama olumsuzluklara değinmek gerekecekse, bunun sorumluluğunun sırf Kürt tarafına yüklenemiyeceği de aşikârdır. Daha somut olarak ifade edecek olursak, bahsi geçen dönemde, sadece Kürtler Ermenilere karşı orda-burda haksızlıklara ve zora başvurmadılar, Ermeniler de aynısını yaptılar. Özellikle de Kars, Erzurum, Erzincan, Van ve Bitlis yörelerinde, bu türden pek çok somut olay yaşandı. Baytar Nuri, hatıralarında bu konuya ilişkin birçok olay sayıyor.

Açıktır ki bu sonucun ortaya çıkması ise durup dururken olmadı. Yüzyıllarca barış içerisinde birarada yaşamış iki halkın ilişkilerinde ortaya çıkan olumsuzluklara değinirken, onun iç ve dış nedenlerini bir arada gözönünde bulundurmak gerekir. Bu nedenleri ise şu şekilde özetlemek mümkün:

1) Çarlık Rusyası ile İngiltere ve Fransa gibi emperyalist devletlerin Ermeni sorununu kendi çıkarlarına uygun tarzda istismar etmeleri, Kürtleri haklı olarak endişelendirecek bir politika izlemeleri.

2) Emperyalist devletlerin bu yöndeki politikalarından da yararlanan Osmanlı yöneticilerinin Kürtlerden yanaymış gibi gözükme fırsatı elde etmeleri, Ermeni-Kürt gerginliğini körüklemeleri.

3) Ermeni milliyetçi hareketinin bir bölümünün Kürdistan'a yönelik gerçekçi olmayan taleplerde ısrar etmesi, Kürtlerin meşru istemlerine duyarsız kalması.

4) Kimi Kürt aşiret reislerinin ve dini liderlerin çıkarlarını ön planda tutarak Ermenilere karşı tavır takınmaları.

R. Polat, bahsi geçen röpojtajda, Seyit Rıza'nın Erzincan'ı Ruslardan kurtardığını söylüyor ki bu yanlış bir bilgidir.

Çarlık ordusu, 1915'lerde Dersim sınırına dayandığında, Dersimliler oldukça şidetli bir direnme gösterdiler ve Rusları Dersim içlerine sokmadılar. Bu doğru. Fakat Seyit Rıza'nın Erzincan üzerine yürümesi ve onu alması bu aşamaya değil, 1917 Devriminin gerçekleşmesi ve Rus ordusunun geri çekilmesinden sonraya rastlar. Rus askerleri çekilirlerken de yapılan görüşmeler bir sonuç vermemiş, Kürtlerle Ermeniler arasında yer yer süregelen gerginlik daha da artmıştı. Türk yöneticilerin kışkırtıcı çabaları da buna eklenince, Erzincan yöresi Kürtleri bir Ermeni katliamından korktuklarını belirterek Dersimlilerden ve özellikle de Seyit Rıza'dan yardım istemişlerdi. Seyit Rıza, bunun üzerine Erzincan üzerine yürümüş ve onu almıştı. Bu olayın gerçekleşme tarihini 13 Şubat 1334 (1918) olarak veren Baytar Nuri, *"Seyit Rıza'nın bu hareketi, yalnız Kürtleri korumak maksadına münhasır bulunuyordu.."* diyor.

Bu konuyu konuştuğum ve bu olayları kısmen daha sağlıklı bilenlerin verdikleri bilgiler de aynı yönde oldu.

Ware'deki röportajda Heqiê Mergarıji sorduğu soruların birinde, *"Nuri Dersimi kitaplar yazmış. Örneğin kitabında diyor ki Seyit Rıza asıldığı zaman 'Ben ölüyorum 'Kürdistan' sağolsun.' Gerçekten Seyit Rıza bu sözü söylemiş mi? O Kurr mıydı, Kırmanc mı?"* diye soruyor. Bir diğerinde ise *"Seyit Rıza gerçekten 'Ben ölüyorum Kürdistan kurtulsun' deseydi bu dilimizde nasıl söylenirdi. Bu sözü dilimize çevirsek şu şekilde söylenir: -Ben ölüyorum. Kuro'ların ülkesi kurtulsun- buna ne diyorsun?" diyor.*

Görüldüğü gibi Heqi soru sorup karşısındakinin yanıtını almak yerine, kelimelerle oynuyor ve böylelikle de içinden geçenleri karşısındakine empoze etmeye çalışıyor. Sanki *"Ben ölüyorum Kürdistan kurtulsun"* cümlesi Zazakide söylenemiyormuş gibi bunu *"Ez mıreno, welatê Kurro bıxeleşio (ra)!"* (Ben ölüyorum Kuro'ların ülkesi kurtulsun) şeklinde kurması, bu kişinin hangi çocuksu kurnazlıklara başvurduğunun ilginç bir örneğidir. Ama eğer Heqi gerçekten bu cümlenin Kırmancki (Zazaki) lehçesinde nasıl söyleneceğini bilmiyor ve merak ediyorsa kendisine yardımcı olalım. Bu cümle Kırmanckide *"Ez mıren ve (vaxo) Kurdistan bıxeleşiyo ra"* şeklinde söylenir.

Diğer taraftan Baytar Nuri'nin kitabında, Seyit Rıza ile ilgili olarak bu sözlerin yer aldığı bir gerçek. Elbet Baytar'ın kendisi olay sırasında orada değil, yurtdışındaydı. Yanlarında olsa, zaten Seyit Rıza ile birlikte o da darağacına giderdi. Bu konuda devletin resmi belgelerinde yer alıp da dışarıya yansıyan bir şey de yok. Demek oluyor ki Baytar Nuri bu bilgileri başkalarından yani üçüncü kişilerden öğrenmiş. Elbet, ortada kesin bir kanıt olmadığına göre de, bunların söylenip söylenmediği tartışılabilir. Ama Heqi'nin yaptığı bu tür bir araştırma değil. Genel olarak **Ware**'yi ve bu arada Heqi'yi asıl rahatsız eden, bu sözlerin kendileri, gerçekten söylenmiş olmalarıdır. Çünkü onların bütün davası, Seyit Rıza'nın Kürt olmadığını, Kürtler ve Kürdistan için mücadele etmediğini kanıtlamaktır! Bu nedenledir ki Heqi en az Türk şovenistleri kadar Küırdistan kelimesinden rahatsızlık duyuyor, onu ya tırnak içerisinde veriyor, ya da "Kuroların ülkesi" diye adlandırıyor?

Heqi, Baytar Nuri'ye de müthiş kin duyuyor, ne olursa olsun onunla Seyit Rıza ve Alişêr arasında, yakın ilişki bulunmadığını ortaya koymaya çalışıyor. Çünkü Baytar Nuri tarafından anlatılanlar, Heqi ve onun paralelinde düşünenlerin söylediklerine hayat hakkı tanımıyor, bütün iddialarını toz-buz ediyor.

Oysa Baytar Nuri sadece kendisi ile Seyit Rıza arasındaki ilişkilere değil, aileleri arasındaki yakın dostluğa da değiniyor:

*"Merhum Seyit İbrahim, tahsilini büyük ceddim **Colik Zade Mehmet Ali** efendiden görmüştü. Mehmet Ali Efendi, Seyit İbrahim'e Kürtlük mefkuresini telkin eden emsalsiz bir Kürt bilgini idi. Seyit Ibrahim, oğlu Rıza'yı aynı mefkure ile terbiye etmişti."*

Beri taraftan Baytar Nuri ile Seyit Rıza'nın birlikte yaptıkları çalışmalar hakkında kuşku yaratmaya çalışan, bunu yapmakla da sözümona Seyit Rıza'nın Kürt davası ile ilgisi bulunmadığını kanıtlıyacaklarını sananlar, Alişêr ile Seyit Rıza arasındaki yakın diyalog ve dostluğu bilerek görmezlikten geliyorlar. Alişêr okumuş, bilgili bir insandı. Şairdi. Koçkiri ayaklanmasının bastırılmasından sonra Dersim'e yerleşti ve uzun yıllar Seyit Rıza'nın yanında kaldı. Politik konular ise onların gündeminden hiç çıkmadı. Birlikte konuşup, birlikte kararlar aldılar. Daha doğrusu Alişêr hareketin ideologu ve en güçlü propagandisti idi. Seyit Rıza Kürt ve Kürdistan için çalışmıyorduysa, Alişêr gibi, devletin çokça diş bilediği bilinçli bir Kürt yurtseveri, o kadar yıl onun yanında nasıl kalabildi acaba? Onlar onca çalışmayı birlikte nasıl yapabildiler? Seyit Rıza Alişêr'e neden o kadar güven duyuyordu?

Bu arada röportajda, kimi başka yanlışlar da var. Örneğin bir yerde deniliyor ki *"Koçkiri devletin egemenliği altına girince (ayaklanmanın yenilgiyle sonuçlanması kastediliyor M.Ç.) Alişêr ve adamları, Dersim'e Seyit Rıza'nın yanına geliyorlar... Seyit Rıza Xaçeliye'de Alişêr'e yer veriyor. Bakıyor ki Alişêr akıllı ve becerekli bir insandır, birlikte çalışıyorlar.*"

Görüldüğü gibi bu sözlerden, sanki Seyit Rıza Alişêr'i Dersim'e gelişinden sonra tanımış gibi bir sonuç ortaya çıkıyor. Oysa gerçek durum öyle değil. Daha Koçkiri ayaklanması başlamadan önce, Alişêr ve Koçkiri hareketinin öteki ileri gelenlerinin, Dersimlilerle ve doğal olarak Seyit Rıza ile ilişkileri vardı. Hatta ayaklanma

öncesinde onların Dersim'e geldikleri, birlikte toplantılar düzenledikleri, devlete karşı ortaklaşa hareket edeceklerine dair yemin ettikleri de biliniyor.

Ware'deki röportajda Heqi'nin sorduğu sorulardan biri de şöyledir:

"Nuri Dersimi kitabında şöyle söylüyor; Dersime asker girerek onu ateşe verip denetimi altına aldığında, sadece torunu Seyit Rıza'nın yanında kalıyor, sonunda o da dedesine sırt çeviriyor. Seyit Rıza da bunu üzerine gidip teslim oluyor."

Heqi, kitabın ismini ve sayfa numarası vermediği için tırnak içerisinde alıntıdaki sözlerin Baytar Nuri'nin hangi kitabında söylendiğini bilemiyorum. Daha doğrusu, bu sözlerin ona ait olduğu kanısında değilim. Konuya bir açıklık getirilse iyi olur. Ancak benim bildiğim, Baytar Nuri Kürdistan Tarihinde Dersim isimli kitabının 288. sayfasında bu konuya değiniyor ve şöyle diyor:

*"Bu mıntıkalarda Türkler için kış mevsiminde harp etmek imkansızdı. Bu sebeple çatışmalara ara vermek zarureti vardı. Sükunet mevsiminde hile yoluyla çalışmanın maslahata daha ziyade uygun oladuğunu taktir eden ordu kumandanı, Munzur dağlarında mevzi alan Seyit Rıza'ya Erzincan valisi vasıtasıyla, Dersimlilerin isteklerinin kabul edileceğini şimdiden orduya **-ateş kes- emri** verilmiş olduğunu... vaki zararları azmine hükümetin hazır olduğunu bildirerek, Seyit Rıza'yı Erzincan merkezine getirmeye muvaffak olmuş ve maiyetiyle birlikte tevkif edilmişti."*

Bu görüşe karşı çıkan ve Erzincan valisince böyle bir mektup yazılmadığını söyleyenler de var. Ancak Dersimli Memê Zêle'nin, Seyit Rıza ile birlikte olmuş, ona yakından çevrelerden derlediği bilgiler, Erzincan valisi tarafından böyle bir mektubun yazıldığını ortaya koymaktadır ki bana söylediğine göre Memê Zele buna ilişkin kimi ayrıntıları da saptamış bulunuyor.

Rüstem Polat, *"..Seyit Rıza'nın öteki oğlu Şıx (Şeyh) Heseni de Asurular öldürttü"* diyor. Burada bir yanlışlık sözkonusu. Şeyh Hesen Uzun Meşe bölgesinde (Derê Bırdû), öteki aile bireyleriyle birlikte askerlerce öldürüldü.

Yine Zeynel'in bir grup adamıyla Alişêr'i öldürmeye gidişi sırasında, Mıstê Sure'nin Zarife tarafından öldürüldüğü söyleniyor ki bu bilgi de doğru değil. Orada öldürülen kişi, değişik kaynaklarca belirtildiği gibi Vanklı Efendi'dir. Mıstê Sure, milis olarak Seyit Rıza'ya ve Demenan kuvvetlerine karşı savaştıktan sonra, 1938'de Alay Komutanının görüşme istemine uyarak Hozat'a giderken, yolda kendisini götüren askerlerce öldürüldü. Daha doğrusu, alay komutanının görüşme önerisi, kendisini köyden uzaklaştırmak amacıyla askeri yetkililerce düzenlenmiş bir tuzaktı. Aynı gün, onun köyü olan Halvori halkı da Munzur Nehri kıyısında kurşuna dizildi.

1936 yılında Munzur Nehri kenarında toplanarak yemin eden aşiretlerin sayısı, bilebildiğim kadarıyla röportajda belirtildiği gibi oniki değil. Orada toplananlar Kureşan reislerinden Aliyê Gaxi, Demenan ileri gelenlerinden Cıvar Axa (Arekiyeli Cıvar ya da Cebrail) Yusufan reisi Qemer Axa (Kamer Ağa) idiler. Bir bilgiye göre o gün yine Kureşan büyüklerinden Usê Sêydi de oradaymış. Bu arada Yusufan reisi Qemer Axa'nın nehrin kıyısına kadar geldiği, ancak karşıya geçmeyerek Kureşanlı Seid Usê'yi kendi yerine kefil bırakıp döndüğüne ilişkin başka bir bilgi de mevcut. Seyit Rıza, aralarında Qozanû (Koçan), Bextiyaran/Bextiyarû (Baxtiyar) aşiretlerinin de bulunduğu kimi Batı Dersim aşiretleriyle de ayrıca yemin edip sözleşmişti.

Belgeler ne diyor?

Seyit Rıza'nın ismi etrafında yapılmaya çalışılan spekülasyonlara, Dersimlilerin Kürt olmadıklarına dair öne sürülen iddialara bir yanıt teşkil edeceği ve aynı zamanda Alişêr ile öteki Koçkiri ayaklanması önderlerinin Dersimlilerle ilşkilerine bir kanıt

olmak üzere, konuya ilgi duyanlarca bilinse de, kimi belgeleri bir kez daha buraya aktarmakta yarar görüyoruz.

Dersimli Baytar Nuri'nin gerek Kürdistan Tarihinde Dersim ve gerekse Hatıratım adlı eserleri, kuşkusuz yüzyılımızın başlarında Dersimlilerin Kürt ulusal hareketi içersindeki yerini anlıyabilmek için başvurulacak en önemli kaynaklardır. Çünkü Baytar Nuri, bu dönemi uzaktan bir araştırmacı ya da gözlemci olarak değil, bizzat gelişmelerin içerisinde yeralmış biri, yani görgü tanığı olarak anlatıyor. Onun verdiği bilgiler, sadece aydınların değil, geleneksel liderlerin de ulusal hareket içerisinde aktif biçimde yeraldıklarını çok açık biçimde ortaya koymaktadır:

"... Bu esnada Dersimin Hozat Liva merkezine yakın Karaca köyünden maruf ve Dersimlilerce meşhur Sarı Saltık sülalesinin en nafiz seyidlerinden Molla Hıdır 1912 ilkbaharında İstanbul'da Dersimli müritlerini ziyarete gelmişti.."

(...)

... Molla Hıdır efendi İstanbul'da 1912'de 'Kürdistan Muhiban Cemiyeti' adında bir cemiyet kurmuştu... Ben de bu cemiyetin umumi katibi (genel sekreteri M.Ç.) idim. Amerika'daki Dersimli Kürtler de bu cemiyeti teyid etmişlerdi. O sırada iktidarda bulunan itilafçılardan Filozof Rıza Teyfik de kendisini Kürt muhipler dostu bildirerek Kürtlerin inkişafına çalışacağına dair bir de yemin etmişti. Halbuki bu Türk dostu, dahiliye vekaletine bir rapor vermiş olduğundan Molla Hıdır efendi Dersim'e sürgün edilmişti. Cemiyet kapatılmıştı. Müessis azalardan Miralay Halil Bey (bu da Sarı Saltık ailesine mensuptur), kardeşi Hasan, Erzincanlı Derviş Cemal sülalesinden Ali Paşa, Pülümürlü Şeyh İbrahim (Unkapanı kahvehanesinde oturan), İstanbul maliye veznedarı Divrikli Halil sorguya çekilmişlerdi. Ben de o sırada 'Balya' madeninde çalışmakta olan ve 1200 amele reisi Kureşanlı Süleyman çavuşun odasına kapanarak gözden kaybolmuştum." (Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, Hatıratım, Roja Nû Yayınları 1986, Stockholm, s. 28)

Yukarıda Koçkiri ayaklanması önderlerinden bazılarının, ayaklanma öncesinde Dersim'e geldiklerini ve Dersimli ileri gelenlerle toplantılar düzenlediklerini, kararlar aldıklarını belirtmiştik. Örneğin, 1920 yılında, Hozat'ta düzenlenen böyle bir toplantının ardından, Ankara'ya çekilen telgraf metni şöyledir:

"Elaziz Vilayeti Vasıtasıyla Ankara Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Sevr muahedesi mucibince Diyarbekir, Elaziz, Van ve Bitlis vilayetlerinde müstakil bir Kürdistan teşekkül etmesi lazım geliyor, binaenaleyh bu teşkil edilmelidir. Aksi taktirde bu hakkı silah kuvvetiyle almaya mecbur kalacağımızı beyan eyleriz.

25 Teşrini Sani 1336 (1920 M.Ç.)

Imza

Garbi Dersim aşair rüesası"

Türk Albayı Nazmi Sevgen ise yörenin o günkü politik durumu ve Dersim-Koçgiri ilişkileri üzerine şunları söylüyor:

"Sevr anlaşmasına, Kürtler'in çoğunluk oluşturdukları yerlere muhtariyet idaresi verileceği yolunda bir madde konulmuş olması, Kürtler'i ümitlere düşürmüştü. Bu sıralarda Koçgirili Mustafa Paşa'nın oğlu ***Haydar Bey,*** *İstanbul'a giderek Kürdistan Teali Cemiyeti'ne girmiş, Koçgiri'ye dönüşünde Ümraniye'de Cemiyet'in bir şubesini açmıştı. Şubenin başkanlığını da yürüten Haydar Bey, Dersim'deki aşiret reisiyle*

öteki seçkin kişileri ve Koçgiri'nin ileri gelenlerini Cemiyet'e kaydetmiş, Kürt emellerine ilişkin eserlerle birlikte Cemiyet'in yayın organı olan Kürtçe 'Jin' gazetesini de getirterek işe bu noktadan hız vermişti. Iyi bilmek gerekir ki, Haydar Bey bu işleri yapacak, başarabilecek bir adam değildir. Perde arkasında Alişêr vardır, asıl faal ve yönlendirici olan odur.

Nihayet Alişêr'i, 1920 senesi Mart'ında gerçek siyasi kimliğiyle Dersim'de Ovacık ve Hozat'ta halkı harekete geçirici konuşmalar yaparken görüyoruz. Yanında Refahiye'nin Şadilli aşiret reisi ***Paşa Bey*** *ve arkadaşları vardır. Alişêr bu cüreti Kürdistan Teali Cemiyeti ve reisi Abdulkadir'den almıştır. Çünkü Dersim'e gelmeden bir süre önce, Koçgiri'nin Armudan köyünden Mıgırdıç isminde bir Ermeni'yi özel olarak İstanbul'a göndermiş, bu yolla Seyit Abdulkadir'den talimat almıştır.* (Nuri Dersimi, Hatıratım, Öz-Ge Yayınları, "Ekler" bölümü s. 229-230'dan naklen)

Alıntıdaki son iki cümleyi yorumlayan yazar Mehmet Bayrak şunları ekliyor:

"Alişêr'in bu yolla talimat alıp almadığını bilmiyoruz ama Kürdistan Teali Cemiyeti üyesi Colikzade Mehmet Nuri Dersimi (Vet. Dr.) ve Koçgiri aşireti reislerinden Haydar ve Alişan Beyler'le yakın ilişkilerini biliyoruz. Zaten Dersimi'nin Koçgiri hareketine ilişkin anlatımları bunu doğruluyor."

Koçkiri ayaklanması içerisinde aktif rol almış olanlardan M. Nuri Dersim'i ise ayaklanma öncesinde, önlerine koydukları hedefle ilgili olarak şunları yazmaktadır:

"Programımız şu idi:

Ilk önce Dersim'de Kürdistan istiklali ilan edilecek, Hozat'ta Kürdistan Bayrağı çekilecek, Kürt Milli Kuvveti Erzincan, Elaziz ve Malatya istikametlerinden Sıvas'a doğru hareket ederek Ankara hükümetinden resmen Kürdistan istiklalinin tanınmasını isteyecekti. Türkler bu isteğimizi kabul edeceklerdi, çünkü isteğimiz silah kuvvetiyle desteklenmiş olacaktı." (N. Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 130)

Türkiye'nin eski Cumhurreislerinden Celal Bayar'ın aynı konuda anlattıkları da şöyle:

*"**Şeyh Sait**, Bir Kürt Cumhuriyeti kurmak istiyordu. (...)* ***Dersim Isyanı,*** *tamamen Kürtlerin siyasi düşünceleridir. Bunlar ne anarşisttir, ne şudur, ne budur. Bunlar doğrudan doğruya müstakil bir Kürt hükümetini kurmak istiyorlardı. (...) Dersimliler'in, Kürtlük hesabına en idealistleri* ***Koçgiri****'de toplandılar, teşkilat yaptılar. Sivil, asker bütün kuvvetleriyle oraya toplandılar. Orada mühim bir kuvvet teşekkül etti. Koçgiri'de isyan çıktı. (...) Koçgiri bence diğer isyanların hepsinden mühimdir. Yunanlılar'a karşı durmak için nasıl tedbir alıyor isek, orada da aynı şekilde teşkilat yaptık. Koçgiri'de bir ordu merkezi yapıldı. Onun başına da Nurettin Paşa'yı tayin ettiler. Koçgiri'de çok mühim muharebeler oldu. Iki taraftan da çok telefat verildi. (...) Hadiseler üzerine Merkez Ordusu Kumandanlığı'na tayin edilen Nurettin Paşa duruma el koydu ve bölgede tam bir tenkil harekatı başladı. Iki taraf da büyük zaiyat verdi.."* (Tercüman gazetesi 10, 9. 1986. Ayrıca Kurtul Altuğ: Celal Bayar Anlatıyor. B. Nuri, Hatıratım, Öz-Ge Yayınları, Ekler Bölümü s. 230'dan naklen)

Devlet adına istihbarat topladığı anlaşılan Genç eski mebusu Hamdi Bey tarafından Mustafa Kemal'e yazılan şifreler de, aynı şekilde Dersim'in Kürt ulusal davasının dışında olmadığını göstermektedir. Örneğin 9 Haziran/339 (1923) tarih ve 4 numaralı Ariza suretinde şu bilgiler var:

"*Livamız namzetlerinden Bitlis mebusu muhaliflerden* ***Yusuf Ziya Efendi*** *İstanbul'dan doğruca bu havalide nafizülkelam bulunan Gencin Melikan kariyeli*

Şeyh Abdullah efendinin nezdine gelerek hilafet meselesini ve ***Kürtçülük zihniyetini ilka ile muzır propagandalar yaparak****... esasen bu bapta İstanbul'da, Trabzon'da, Erzurum'da, Diyarbakır'da, Dersim'de, Elazığ'da, Genç'te son derece hafi teûkilat mevcut olup peyderpey öteye beriye sirayet ve teşa'up etmekte olduğu mahsus idüğünden, icabının ifa buyurulması."* (Mehmet Bayrak, Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri, Öz-Ge Yayınları, s. 216)

Aynı Hamdi Bey tarafından Diyarbakır Valiliğine verilen 28 Mayıs 340 tarihli ihbarnamede de benzer bilgiler yer alıyor ve Dersim'in de dahil olduğu bağımsız bir Kürdistan teşkiline ilişkin faaliyetlerde buunanlar sayılırken, Bitlis eski mebusu **Yusuf Ziya**, Erzurum eski mebusu **Süleyman Necati,** Erzurum'da bulunan Miralay **Kürt Halit,** Muşlu **Hacı Musa**, **Şeyh Şerif** ve Dersim eski mebusu **Hasan Hayri**'nin ismi veriliyor. (bak. M. Bayrak, aynı eser s. 218)

Şeyh Sait direnişinin hemen ardından, 1926 yılında, Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey, Dersim ve çevresinde yaptığı incelemelerden sonra hazırladığı raporda aynı yönde tesbitlerde bulunarak:

"*Yaptığım temasların bende hasıl ettiği izlenime göre, Dersim gittikçe Kürtleşiyor, ülküleşiyor ve dolayısiyle tehlike büyüyor..."*diyor. (Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi 8 Nolu resmi yayın.)

Çankırı mebusu ve Meclis Başkanı Abdulhalük Renda, hazırladığı raporda Şeyh Sait hareketi için *"Ayaklanma din perdesi altında, tamamiyle milli bir harekettir"* diyor ve *"Dersim'in Durumu"* arabaşlığı altında şunları belirtiyor:

"*... Dersimlilerin elhaletü hazihi Kürtçe konuşmalarına ve Alevilikten dolayı Kürtlük iddiasında bulunmalarına rağmen ekserisinin Türkçeyi bilmek, bilmemek ve söylememek hususundaki taassubu Dersim'de görmedim. ... Bilhassa şimdiye kadar Dersim'de kati bir tedip yapılmamış olması 332 (1916) harekatının cezasız kalması bunlara daima kuvvet vermektedir.*" (M. Bayrak, aynı eser s. 456)

Burada dikkat çeken noktalardan biri A. Renda'nın, Dersimlilerin kendilerini "Alevilikten dolayı" Kürt olarak kabul ettiklerini belirtmesidir. Anlaşılan o tarihte daha *"Aleviler Türktür"* ya da *"Alevilik Türk kültürüdür"* tarzındaki resmi görüş henüz tam olarak oluşmamış.

Beri taraftan bu iddianın kendisi yanlıştır. Çünkü her ne kadar Dersim'in bazı yörelerinde Alevilere Kürt (Kırmanc), Sünnilere de Türk deniyorsa da, Dersimlilerin kendilerini Kürt saymaları, Alevilikten dolayı değil.

1930 yılında bölgede bulunan Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın Başbakan Inönü'ye yazdığı mektuplar da bu bakımdan oldukça ilginçtir. Bu mektupların birinde Türk Genelkurmay Başkanı *"Erzincan merkez ilçesinde 10.000 Kürt vardır"* diyor ve yöredeki Kürtlerin vergi vermediklerini, askere gitmediklerini, Kürtçenin ve Kürtlük bilincinin sistematik bir tarzda yaygınlaştığını, birçok Türk köyünde halkın, Aleviliğin Kürtlüğü ifade ettiği düşüncesiyle Kürtçe konuşmayı tercih ettiğini, önlem alınmadığı taktirde çok geçmeden Türkçenin ortadan kalkacağını belirtiyor ve askeri harekat düzenlenmesini istiyor.

Fevzi Çakmak önerilerine "*Il bölgesindeki bazı memurların Kürt ırkına mensup olduğu bilinmektedir...*

4) Arzettiğim bu meselenin en önemlisi, birinci maddede adı geçen köylerin kesin surette tedibi ve ırken Kürt olduğu kesinlikle bilinen memurların bir an önce yerlerinden alınmasıdır..." diye eklemeyi de ihmal etmiyor.

Başbakan Inönü ise, verdiği yazılı yanıtta askeri harekatın Bakanlar Kurulunca uygun görüldüğünü, ancak Kürtleri geniş kitleler halinde Türkiye'nin Batı bölgelerine sürmenin zorlukları olduğunu belirtiyor ve *"Kürtlük cereyanına eğilimli olanları ve kışkırtan yerli memurların değiştirilmeleri bakanlıklara tebliğ edilmiştir.."* diyor. (G. Kurmay Harp Dairesi Başkanlığı, 9 Nolu resmi yayın, Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, s, 351-352)

Böylece, Türk ordusunun başarısızlıkla sonuçlanan 1930 harekatı da başlamış oldu.

Aradan 50 yıl geçip de Ingiliz Dışişleri Bakanlığı arşivinde bulunan gizli belgeler yayınlanınca, 1937 yılında bu bakanlığa yazılmış olan Seyit Rıza'ya ait bir mektup ortaya çıktı. Türk hükümetinin Kürt halkı üzerinde estirdiği teröre değinen ve yardım edilmesini isteyen sözkonusu mektuptan bazı bölümler şöyle:

"Sayın Bakan,

Yıllardan beri, Türk hükümeti Kürt halkını asimile etmeye çalışmakta ve Kürt dilinin gazete ve yayınlarını yasaklayarak, anadillerini konuşanlara eziyet ederek, Kürdistan'ın bereketli topraklarından gidenlerin büyük bir bölümünün telef olduğu Anadolu'nun çorak topraklarına, zorunlu ve sistemli göçler düzenleyerek, bu halka zulüm etmektedir.

(...)

"...Kürtler... kendilerini korumak için 1930'da Ararat Tepesi'nde, Zilan ve Beyazıt ovasında olduğu gibi, silaha sarıldılar

"...Irkları, dilleri, gelenekleri, kültür ve uygarlıklarıyla sadece barış içinde ve özgür yaşamak isteyen üç milyon Kürt, benim sesimden ekselanslarına sesleniyor..."

Sözü daha fazla uzatmaya gerek yok. Bu belgeler, 1920'den 1938'e kadar Dersim-Koçkiri yöresinde yaşanan Kürt direnişlerinin, Kürt halkının ulusal kurtuluş mücadelesinin bir parçası olduklarını herhangi bir tereddüde yer vermeyecek biçimde ortaya koyuyor. Seyit Rıza da, hareket içerisinde yer alan öteki lider ve aydınlar da yaşamlarını bu davaya adamış kişilerdir. Dersimliler ve doğal olarak Seyit Rıza, kimilerinin şimdilerde yakıştırmaya çalıştıkları gibi Alevi-Sünni, Kırmanc (Dımıl/Zaza) gibi ayırımlara bakmaksızın, Kürt halkının meşru hakları için mücadele yürüttüler. Zamana ve koşullara göre, öne sürdükleri güncel talepler arasında farklar bulunsa bile nihayi amaç aynıydı. Dikkat edilirse, Dersim aşiret reisleri 1920'de Ankara'ya çektikleri telgrafta istemlerini sırf Dersim ve Koçgiri ile sınırlı tutmuyor; Ankara'daki Meclis'ten, Diyarbakır, Elaziz, Van ve Bitlis illerini de kapsayacak biçimde **Bağmsız Kürdistan'**ın tanımasını talep ediyorlar. Yine Seyit Rıza, İngiliz Dışişleri Başkanlığına yazdığı mektupta sırf Dersimliler adına konuşmuyor. O, Ağrı, Zilan ve Beyazıt direnişine değiniyor, 3 milyon Kürdün kendi sesinden seslendiğini söylüyor.

Beri taraftan, Dersim'in Kürdistan'ın bir parçası olarak görülmesi, kimilerince sanıldığı gibi son döneme ait bir olgu da değil. Bu, çok daha eskilere dayanmaktadır. Örneğin, Şerefname'de konuya açıklık kazandıracak bilgiler var. Çemişgezek Beyleriyle (Melkişiler) ilgili bölümün bir yerinde şu bilgiler yer alıyor:

"Üç kısma ayrılan Melkişiler Kürdistan'da büyük ihtişamları, hizmetçilerinin, taraftarlarından ve kendilerine bağlı olanların çokluğuyla ün yapmışlardır... Ülkeleri ise genişlik ve önem bakımından, uzak yakın herkesçe 'Kürdistan' özel adıyla tanındı; öyle ki berat ve emirnamelerde ve diğer sultanlık belgelerinde bu ad geçtiği zaman, yalnız bu önemli vilayet anlaşılır; ayrıca Kürtler arasında 'Kürdistan' sözcüğü geçtikçe, bundan yalnız Çemişkezek Vilayeti kastedilir." (Şeref Han, Şerefname, Yöntem Yayınları, İstanbul 1975, s. 209)

Ne gariptir ki Seyit Rıza ve mücadele arkadaşları, bu kadar açık biçimde Kürt halkının meşru hakları için mücadele yürütür, devlet ise yine bu yüzden onlara ve halka karşı terör estirirken, bugün kimileri kalkmış, gerçekleri değiştirmeye kalkışıyor; Seyit Rıza, Alişêr ve Baytar Nuri gibi tarihe malolmuş kişilerin isimleri etrafında spekülasyon yaratmaya, onların, yoluna baş koydukları amaçlara dil uzatmaya, saptırmaya çalışıyorlar. Kurmanci ya da Kırmancki konuşanıyla, Alevisi, Sünnisi ve Yezidisiyle Kürt halkı, yıllardır sömürgeci güçlere karşı dişediş mücadele yürütülürken seyirci kalan, Kürt yurtsever hareketini sosyalizm ve enternasyonalizm adına bölücülükle, burjuva milliyetçiliği yapmakla, hatta gericilikle suçlayan kimileri, geçmişte yapılan hatalarını görüp mücadeleye omuz vereceklerine, ters uçlara savruluyor, keyiflerine göre teoriler icat ediyor, hala canlı şahitlerinin yaşadığı yakın geçmişin tarihi olaylarını tersyüz etmeye kalkışıyorlar.

Burada şunu da belirtmekte özellikle yarar olduğu inancındayım. Seyit Rıza, Kürt halkına mal olmuş biridir. Bugün Kürdistan'ın neresine gidersek gidelim, öteki Kürdistan şehitleri gibi Seyit Rıza da çeşitli yurtsever kesimler tarafından biliniyor, saygıyla anılıyor. Politikacılar, yazarlar ondan bahsediyorlar. Ona bu değeri verenler arasında, müslüman din adamları da var. O nedenle de Seyit Rıza'dan ve onun mücadelesinden bahsederken, politik çıkar vb. hesaplardan uzak durmanın, objektif olmaya özen göstermenin büyük önemi var. Aslında bu, bütün tarihi olaylar ve kişiler için titizlikle uyulması gereken bir durumdur. Yine bu gibi kişilerin aile bireylerine de bu konularda görevler düşüyor. Kimi zaman onların iyi niyetle hareket ederek söyledikleri ve söylebilecekleri sözler, başkaları tarafından rahatça istismar edilebilir ki bu da bizzat Seyit Rıza gibilerinin kişiliğine, uğrunda darağacına gittikleri davaya zarar verir.

Şeyh Sait Dersim'e gitti mi?

Seyh Sait ile Seyit Rıza hakkında ötedenberi ortada dolaşan bir söylenti de şu:

Güya Şeyh Sait Dersim'e gelip Seyit Rıza'ya konuk olmuş, ancak ev sahiplerinin, yani Seyit Rıza tarafının yemek hazırlamak üzere hayvan kesmesine karşı çıkmış, onları kendi adamlarına kestirtmiş. Nedeni de "Alevilerin eliyle kesilmiş hayvan eti haramdır" düşüncesinde olmasıymış. Bu iddia Ware'deki sözkonusu röportaja da yansımış ve zaman olarak da Şeyh Sait kuvvetlerine yönelik Türk saldırısının devam ettiği ayaklanma anı gösteriliyor.

Geçmişte bu konuyu duyduğumda, özellikle de dönemin olaylarını hatırlıyabilecek yaştaki birçok kişiye görüşlerini sordum ve hiç kimse olayı doğrular nitelikte bilgi vermedi. Kimileri böyle bir şeyi duyduklarını söylerlerken, kimileri bunun doğru olmadığını belirttiler.

Elbet Şeyh Sait dindar biriydi ama onun kadar, hatta ondan da fazla politikti. Siyasi çalışmalarında, dini duyguları her koşul altında her şeyin önüne koymadığı, tersine bu konuda hayli toleranslı davrandığı yolunda göstergeler de var. Örneğin, danışmanlarından biri Fehmiyê Bilal'di. Fehmi dindar bir insan olmayıp ateist olarak biliniyor, hatta içki kullanıyordu. Aradan bir süre geçince, sağdan soldan şikayetlenmeler baş gösterdi ve durum Şeyh Sait'e iletildi. Şeyh Sait'in bu tür tepkilere yanıtı özetle, *"Fehmi halkına hizmet ediyor yeter, kendisinden ne istiyorsunuz?*" şeklinde oluyor.

Beri taraftan Şeyh Sait üzerine yapılmış epey araştırma var. Onun nerelere uğradığı, kimlerle görüştüğü ve neler yaptığı, nerdeyse günü gününe ve hayli de detaylıca biliniyor. Bunların hiç birisinde, onun Dersim'i ziyaret ettiğine ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmıyor. Kaldı ki ayaklanma anında böyle bir şeyin olması, zaten olanaksız denilecek ölçüde güç gözüküyor. Ayrıca konuyla ilgili olarak devlet kaynaklarına da şu ana kadar yansıyan herhangi bir bilgiye rastlanmış değil.

Bunu da geçelim. Böyle bir iddiayı ileri sürmek, eğer kasıtlı bir propaganda değilse Şeyh Sait'i hiç tanımamak ve Kürt toplumunun bir takım geleneklerinden bihaber olmaktır. Şeyh Sait, "Birlikte ayaklanalım" önerisiyle kalkıp Seyit Rıza'nın evine kadar gidecek, selamlaşıp elini sıkacak, yatağında yatacak ama onun adamlarının kestiği hayvanın etini yemeyecek! Böyle bir şey mümkün mü? Bu tür bir saygısızlığı kim yapar ki Şeyh Sait gibi biri de yapsın? Hem bunu yapacak kişi, ne diye muhatabının evine kadar gitsin? Bunun yerine dışarıda bir yerlerde görüşmeyi tercih eder. Politik açıdan ise bu iş gerçek anlamda bir çocukluktur. Bu davranışı yapacak olan biri, ittifakın koşullarını daha baştan itabaren kendi eliyle ortadan kaldırdığını da bilir herhalde. Insan ya böyle bir yola başvurmaz ya da gidip ittifak yolları aramaz. Hele de sözkonusu olan, Şeyh Sait gibi siyasi bir örgütün başında bulunan ve iktidara karşı ayaklanma hazırlığı yapan bir kişi ise! Bu türden iddia sahipleri herhalde Şeyh Sait'i çok sıradan biri, bir çocuk biliyorlar.

Öte yandan Memê Zêle henüz yayınlanmamış çalışmasında, sürekli olarak Seyit Rıza'nın yanında bulunmuş ve gelişmeleri yakından izlemiş kayınbiraderine bu konuyu sorduğunu, onun da bunu kesin olarak yalanladığını ve bunun bir iftira olduğunu söylediğini belirtiyor.

Öyle anlaşılıyor ki bu belli çevrelerden, benzeri iddiaların çoğunda olduğu gibi muhtemelen de devletten kaynaklanan asılsız iddialardan biridir.

Burada şunu da belirteyim, aynı söylenti, Dersim merkezinde, Nazımiye, Kiğı ve Pülümür taraflarında ise yer yer, Kureşan Aşiret reislerinden Aliyê Gaxi için söyleniyor. Sözümona Şeyh Sait ile görüşen Aliyê Gaxi'dir ve yine aynı konuşma onlar arasında geçmiş.

Bu konuya değinmişken önemli olan bir diğer noktayı da gözardı etmemek gerekir. Ayaklanma öncesinde, Şeyh Sait'in Batı Dersim aşiretleriyle ittifak arayışı içerisine girdiğine ilişkin herhangi bir belgeye şahsen rastlıyabilmiş değilim ama onun Doğu Dersimlilerden bazılarıyla diyalog kurmaya çalıştığı bilinmektedir:

"Şeyh Sait, isyana katılmaya ikna etmek ümidiyle Lolan ve Hormek aşiretlerine de mektup yazdı. Fakat aşiret reisleri kat'iyetle reddederek isyana karşı savaşacaklarını bildirdiler. Şeyh Sait bu iki Alevi aşiretiyle uzlaşmaya çalıştı. Ankara'nın dinden uzaklaşmakta olduğunu, Alevi ve Sünnilerin şeref ve dinlerini muhafaza etmek için işbirliği yapmaları gerektiğini ifade etmekteydi. Fakat, Aleviler bu ricaları redderek gerçekten de hükümet kuvvetleriyle aynı saflarda savaştılar. Yanında yer aldıkları hükümet, 1920'deki Koçgiri isyanından beri mücadele etmiş oldukları hükümetin kendisiydi."(Robert Olsson, Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait Isyanı (1880-1925), s. 143, Öz-Ge Yayınları s. 12, Ankara 1992)

Onu da geçelim ve varsayalım ki Şeyh Sait gerçekten de böyle bir tavır içerisine girdi. Peki bu, Sünnilerle Alevilerin sonsuza dek bir araya gelemiyeceklerini, birlikte mücadele vermeyeceklerini mi gösterir? Elbet değil. Geriye dönüp tarihe kısaca gözatacak olursak, din ve mezhep çelişkisinin sadece bizde değil, başka toplumlarda da ortaya çıktığını ve zaman zaman da kanlı boğuşmalara dönüştüğünü görürüz. Bu toplumların birçoğu ise günümüzde bu türden çelişkileri aşmış durumdalar. Değişik din ve mezheplere sahip bulunan ulusun bireyleri ya da ayrı ayrı ulus ve azınlıklar barış içerisinde birlikte yaşıyorlar. Ware dergisi Almanya'da çıkıyor. Onu çıkaranlar, zahmet edip Alman tarihinde yer alan Katolik-Protestan boğazlaşmasına pekala bakabilir ve bugünkü durumla karşılaştırabilirler. Başkalarının yaptığını, yapabildiğini Kürtler neden yapamasınlar acaba? Kaldı ki böyle bir şeyi ölçü olarak kabul edecek olursak, o zaman Alevi Kürtlerin de kendi aralarında bir araya gelemiyeceklerini kabul etmek gerekir. Çünkü onlar arasında da aşiret çatışmaları, kan davaları ve benzeri diziyle çelişki var.

Öte yandan bazı gelişmeler var ki, Dersim Kürtleriyle Şeyh Sait hareketinin kimi önde gelenleri arasında diyalog bulunduğunu gösteriyor. Hareket yenilgiye uğramasaydı, muhtemelen sözkonusu diyalog daha da gelişecek, belki de tam bir ittifaka dönüşecekti.

"Darahini inzibat memuru Hasan Fehmi'nin Şeyh Sait'e, bir kopyası da Elazığ-Harput Cephe Kumandanı Şeyh Şerif'e yazılan 9.3.1925 tarihli mektupta:

'Dersimliler, Kiğılılar malumualinizdir ki benden uzakdırlar. Bunları daire-i ittifaka (işbirliği ve güçbirliğine) getirmeleri için evvel ve âhir Çanlılara (Çan Şeyhleri), o cephe kumandanına, Şeyh Şerif Efendi'ye yazmış ve yazıyorum. Bilcümle muhalifleri ittifaka getirmeleri ve bu bapda son derece çalışmalarını tebliğ emiştim ve yine de edeceğim."(N. Dersimi, Hatıratım, Özge Yayınları 1992, M. Bayrak tarafından ekler s. 245)

Kürt kuvvetleri Elazığ kentini ele geçirdikleri zaman, Cephe Kumandanı Şeyh Şerif ile Dersimli Hasan Hayri arasında görüşmeler yapıldığı ve Dersim'e ortak telgraf çekildiği biliniyor. M. Zêle'nin daha önce değindiğim yayınlanmamış çalışmasında yer alan bilgilere göre, Hasan Hayri ayrıca Seyit Rıza'ya yazdığı mektupta ayaklanmayı desteklemek gerektiğini, zaman yitirilmeden harekete geçilmesinde yarar olduğunu belirtmiş. Seyit Rıza bunun üzerine Hozat'ı kuşatmak üzere harekete geçmiş. Ne var ki bu aşamada, Elazığ'ın yeniden devletin eline geçtiği haberi gelmiş ve dolayısıyla da kuşatma planı uygulanmamış. Batı Dersimlilerin genel olarak 1925 ayaklanmasına sempatiyle baktıklarına ilişkin başka bilgiler de var ki Baytar Nuri'nin yazdıkları da bu yöndedir. Hareketin ünlü silahşör ve kumandanlarından Yado'nun, Dersim'in bazı yörelerinde çokça seviliyor olması -ki bizzat kendim de bunun tanığıyım-, çocuklarına onun ismini verenlerin bulunması da ilginç olsa gerek.

Doğu Dersim'den birçok aşiret, 1925 ayaklanması sırasında devletten yana çıkarak Kürt kuvvetlerine saldırırken, 1937-38 harekatı sırasında Sünni Kürtlerden Dersimlilere yönelik benzer bir harekette bulunulmaması sevindircidir. Hatta onların, Dersimli kardeşlerine destek verme yönünde kimi çabaları da oldu:

"1937 yılı sonlarında, Suriye'de bulunmakta olan şehit Şeyh Sait merhumun kardeşi Şeyh Abdullah, ma'yetinde bulunan mülteci Kürdistan kahramanlarıyla birlikte Suriye'den hareket ederek Dersim mücahitlerine ilktihak etmek üzre giderken, Diyarbekir mıntıkasında Türkler tarafından pusuya düşürülerek arkadaşlarıyla birlikte şehid düşmesine, Türkiye'den kaçak olarak gelmiş olan bir yüzbaşının ihaneti sebeb olmuştu." ((N. Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, KOMKAR Yayınları, 1988, Köln, s. 318)

Kırmanci, Kırmancki, "Kurr" ve Alevilik Üzerine:

Son yıllarda Kırmancki (Dımılki/Zazaki/Kırdki), Kurmanci (Kırdaski), Alevilik ile bunların birbirleriyle bağlantıları üzerine yazıp-çizmek, kimi çevreler bakımından bir nevi moda haline geldi. Örneğin, sık sık duymaya başladığımız *"Dersimliler Kürt değiller, onlar kendilerine Kırmanc diyorlar"* sözü bunun tipik bir örneğini oluşturuyor. Yine aynı çevrelerin Sünni Kürtler için "Kurr/Kurri" sözcüğünü ısrarlı bir biçimde kullandıkları da gözden kaçmıyor.

Dersimlilerin kendilerine Kırmanc dedikleri doğru. Ancak bu terim, kimilerinin göstermeye çalıştıkları gibi sadece Dersim'in Kırmancki (Dımılki/Zazaki/Kırdki) konuşan kesimini değil, Alevi olsun, Sünni olsun Kurmanci (Kırdaski) konuşan kesimlerini de kapsıyor. Yani, Kiğı'nın, Karakoçan'ın, Pertek'in, Mazgirt'in, Çemişgezek'in, Hozat'ın, Koçkiri'nin vs. Kurmanclarının da adıdır; Kürtlüğü ve Kürtleri ifade ediyor. Benim doğup büyüdüğüm Doğu Dersim'de *"Kırmancê*

Erzurumi" , *"Kırmancê Muşi"*, *"Kırmancê Diyarbekiri"* vb. tanımlamayı sık sık duymak mümkün.

Bazı yörelerde daha da değişik bir tanımlamaya rastlıyoruz. Özellikle de Batı Dersim, Malatya, Sıvas ve Kayseri kesimlerinde, Alevi-Sünni ayırımının etkisiyle ister Kırmancki (Zazaki) isterse Kurmanci (Kırdaski) konuşsunlar, Alevi Kürtler kendilerini Kırmanc, Sünni Kürtleri ise Sünni ya da Türk diye nitelendirmekteler. Yani Alevilik Kürtlükle, Sünnilik ise Türklükle kavram olarak bütünleşmiş durumdadır. Hatta kan bağıyla birbirlerine bağlı oldukları bilinen aynı aşiretin mensupları için dahi bu ayırım sözkonusu olabiliyor. Örneğin, kısa bir süre önce Batı Dersim'de, daha çok da Pertek-Çemişgezek yöresinde yaşamakta olan Sakak (Şawaq) aşiretine mensup yaşlı bir kadın bana kendi aşiretine ait köyleri sayarken, Alevi olan köyler için *"Onlar Aleviler, Kırmac'dırlar",* Sünni olanlar içinse *"Onlar Sünniler, Türktürler"* demişti.

Ama bu kelimenin kullanım alanı bu kadarla da sınırlı değil. Kürdistan'ın öteki bölgelerinde de değişik kesimler tarafından ad olarak kullanılıyor. Üstelik de hem Soranice, hem de Kurmanci konuşan Kürtler tarafından..

"Bütün bu örneklerin gösterdiği gibi, hem Dersim Dımılilerinin, hem genelde 'Kurmanc' *adıyla tanınan ve Kuzey Kürtçesini konuşan Kürtlerin hem de Güney Kürtçesini konuşan Kürtlerin ayrı ayrı kendilerine Kırmanc dediklerini görüyoruz. Örneğin genelde Kurmanc olarak bilinen Kürtler Şernex (Şırnak), Behdinan ve Çıyayê Kurmênc yöresi gibi birçok yörede kendilerine Kırmanc diyorlar. ...Güney Kürdistan'daki Kürtlerin kendilerine Kırmanc (36), lehçelerine* ***"Kırmanci Xwarû"*** *(Güney Kırmanccası); Kurmanci adıyla tanınan ve Kürdistan'ın Türkiye parçasındaki Kürtlerin çoğunluğunca konuşulan lehçeye ise* ***"Kırmanci Serû"*** *(Kuzey Kırmanccası) dediklerini biliyoruz..."* (Bak Mehemed Malmisanıj, Deng dergisi, Haziran-Temmuz 1992 sayı 21, s, 56'da "Kırd, Kırmanc, Dımılı veya Zaza Kürtleri" başlıklı yazı).

Malmisanıj, alıntıda (36) ile işaretlenen dipnotta ise şu bilgileri vermektedir:

"Bruinessen'in aktardığına göre, E. B. Soan'in 1912'de yayınlanan bir çalışmasında 'sıraladığı 20 aşiretten dokuzu kendilerine 'Kırmanc' diyorlardı. Bunlar Güney Kürdistan aşiretlerindendi. Pıjder, Bılbas, Şıwan ve Baban' gibi.

-Bak. Martin van Bruinessan, Ağa, Şeyh ve Devlet Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi, Özgür Gelecek Yayınları, Ankara, 1991, s. 411)"

Ware'nin de kullanmaktan çok hoşlandığı "Kurr", çoğul haliyle "Kurri" sözcüğü ise, herhangi bir etnik anlama sahip değil. Başka bir deyişle, "Kurr" Kürt, Kurrki ise Kürtçe ya da onun Kurmanci şivesinin adı değil. Bu söz en başta, "kuyruklu Kürt" gibi Türk şovenistlerinin bir yaratmasıdır ve onlar tarafından Alevi-Sünni ya da Kırmanc-Kurmanc ayırımı yapılmaksızın bütün Kürtlere karşı kullanılmaktadır. Küçük düşürücü bir anlamı var. Daha çok askerlikte kullanılıyor olması nedeniyle aslında buna askerilik hatırası da diyebiliriz.

Aynı sözcük, kimi yörelerde de lehçesi ister Kırmancki olsun, isterse Kurmanci, Alevi Kürtler tarafından Sünni Kürtler için kullanılıyor. Yine şu da ilginç; Dersim yöresinde bu söz, genellikle aynı yörenin Sünni Kürtleri için kullanılmıyor. Örneğin, Doğu Dersim Alevileri, Kiğı-Karakoçan yöresi Sünni Kurmanclarını asla "Kurro" sözcüğüyle çağırmazlar. Bunun başlıca nedeni de küçümseyici içeriğe sahip olan bir sözcüğü, günlük yaşamda birlikte oldukları insanlara karşı kullanmanın uygun düşmemesi olsa gerek. Kendileriyle konuyu tartıştığım yöre Alevilerinin birçoğunun açıklamaları aynı yönde oldu.

"Kurr" sözcüğünün, Sünni Kürtler tarafından hoş karşılanmaması da yine onun ihtiva ettiği bu olumsuz anlam olsa gerek.

Ayrıca bu sözcük sadece Kurmanci konuşan Sünni Kürtlere yönelik olarak da kullanılsa, Kurmanc-Kırmanc ayırımı olmaksızın Sünni Kürtlerin tümü için de kullanılsa, birçok Kürt aşiretinin durumunu açıklamakta yetersiz kalır. Çünkü bazı Kürt aşiretleri var ki bir yerde Kurmanci, başka yerde Kırmancki (Zazaki) konuşmaktalar. Bir yerde Alevi iken, başka yerde Sünniler. Örneğin, Dersim'de Haydaran aşireti Alevi ve Kırmanc (Zaza)'dır, Van yöresinde Sünni Kurmanc; Mılanlar Dersim'de Alevi Kurmanc, Viranşehir taraflarında Sünni-Kurmanc, Bextiyaran, Şadiyan ve İzoliyanlar Dersim'de Alevi-Kurmanc, Dersim'in hemen çevresinden başlayarak öteki bir çok yörede Süni-Kurmancdırlar. Çemişgezek taraflarındaki Şawaklar (Dersim'in mevsimlik göçebe aşiretidir) Kurmanci konuşurlar ve yarısı Alevi, yarısı ise Sünnidir. Karsananlar Dersim'de Alevi Kırmanc, Karakoçan Kiğı yöresinde Alevi Kurmancdırlar. Aynı durum Dersimli Haydaran ve Demanlarla Sivas yöresindeki aynı aşiret mensupları için de geçerlidir. Bu örnekler çoğaltılabilir ama bu kadarı da durumu açıklığa kavuşturmaya yeter sanıyorum.

Bu kısa açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, "Kırmanc" kelimesinde olduğu gibi "Kurr" sözcüğünü kullanmada da sözkonusu çevreler tam bir çıkmaz içerisindeler.

Kanımca, siyasi amaçlarla yapılan istismarlar bir yana bırakılacak olursa Kurmanc, Kırmanc (Dımıl/Zaza/Kırd), Kurmanci, Kırmancki, Kurr gibi terimler ve bunların anlamları üzerinde düşünürken, dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de şu olmalı: Kürdistan'ı bölen yapay sınırlar, yasaklar ve öteki sömürgeci baskılar nedeniyle ülkemizde bugüne kadar ulusal bir pazar ve ulusal kurumlar oluşamadı. Kürtler okullarda Kürtçe yerine Türkçe, Arapça ya da Farsça öğrenmek zorunda kaldılar; üç ayrı alfabe (Latin, Arap ve Kiril) ile okuma-yazma öğrendiler. Bazı parçalarda zaman zaman elde edilen sınırlı olanaklar dışında kendi ulusal radyo ve televizyonları olmadı. Böyle olunca da değişik devletlerin sınırları içerisinde kalan parçalar arasındaki ilişkiler uzunca bir dönem ya hepten ortadan kalktı ya da son derece sınırlı düzeylerde kaldı ki bugünde aynı durum devam ediyor. Yine bunun bir sonucu olarak toplumumuzun dil, tarih, kültür, dinsel ve sosyal örgütlenme gibi değişik yönlerden ele alınıp incelenmesi yeterince gerçekleşemedi. Hatta kimi şeyler hiç yapılamadı. İnsanlarımız kendi tarihine, dil ve kültürüne küçümsenemiyecek ölçüde yabancılaştılar, birbirlerini göremez, tanıyamaz duruma düştüler. Benzeri şeyler, farklı düzeylerde de olsa her parçanın kendi içinde de yaşanıyor. Üstelik Kürdistan'ı paylaşmış olan sömürgeciler, insanlarımıza sistematik bir şekilde yanlış şeyler öğretiyor, onları yanlış yönlere kanalize etmeye çabalıyorlar. Kürt halkını bölüp parçalamanın kendileri açısından taşıdığı önemi çok iyi bilen aynı güçlerin, her türlü çelişkiden nasıl yararlandıkları ya da yaratmaya çalıştıkları; bu çerçevede olmak üzere aşiretsel, dinsel ve öteki türden ayrılıkları sonuna kadar körükledikleri de kimsenin yabancısı olduğu bir durum değil.

Bunun yanısıra Kürt halkı ister istemez birlikte ya da yanyana yaşadığı halklarla da ekonomik, sosyal ve kültürel yönden karşılıklı etkileşim içersindedir. Örneğin, Türkiye'de Türkler, Suriye ve Irak'ta Araplar, Iran'da Farslar, eski Sovyet cumhuriyetlerinde Ermeniler, Gürcüler, Azeriler, Kazaklar, Ruslar vs. Üstelik yukarıda değinilen olumsuz koşullar nedeniyle, bu etkileşim asimilasyon şeklinde hemen daima Kürtlerin aleyhinedir. Güçlü iletişim, kırdan kente göç ve sürgünler de bunu hızlandıran etkenlerdir.

Tüm bunlar bir bütün olarak gözönüne alınmadan ve herhangi bir araştırmaya dayanmadan, çoğunlukla da duygusal tepkiler ve yüzeysel bilgilerle yapılan ulu-orta değerlendirmeler bir dizi yanlışa neden olabiliyor, insanlarda bilinç bulanıklığına yol açabiliyor.

Şunu da unutmamalı ki Kürdistan coğrafyası, tarih boyunca dünyamızın en hareketli bölgeleri arasında yer alır. Bu topraklar nice uygarlıklar, kültürler yarattı, yaşattı. O, nice işgallere, savaşlara, göç ve sürgünlere şahit oldu. O nedenle de onun değişik yöreleri arasında aşiret, din, lehçe vb. yönlerden karşılıklı etkilenmeler oldu ve sonuçta da hayli karışık bir durum ortaya çıktı. Çoğu kez bir yöreye özgü olduğuna inanılan bir kelimenin, bir geleneğin ya da inancın, hiç umulmadık şekilde başka bir bölgede karşımıza çıkması pekâlâ mümkündür. Aynı durum yukarıda değindiğimiz sözcük ve kavramlar için de geçerlidir. Bu konuya ilgi duyanlara yardımcı olabileceğini düşünerek, Malmisanıj'ın Deng dergisinin Haziran-Temmuz 1992 yılı 21, Eylül-Ekim 1992 yılı 22 ve Ocak-Şubat 1993 yılı 23. sayılarında yayınlanan **"Kırd; Kırmanc, Dımıli ve Zaza Kürtleri"** başlıklı yazı dizisine bakmalarını öneririz.

Dersim üzerine abartmalar

Yine son bir kaç yıldır kimi çevrelerde, Dersim üzerine yanlış ve abartmalı değerlendirmeler yapmak moda halini aldı. Bunlara bakarsanız, Dersim Kürt toplumunun öteki kesimlerinden daha önde, daha aydın, daha direnişçi ve hatta daha merttir vs. İçlerinde işi durup dururken *"Dersimliyim, Aleviyim, bununla gurur duyuyorum", "Dersim bambaşka bir yer, onu öteki hiç bir yerle karşılaştırmak mümkün değil"* deme komikliğine kadar vardıranlar bile var.

Oysa sırf bir bölgeden ya da din ve mezhepten olmanın özel olarak gurur duyma nedeni olması için herhangi bir neden yok. Eğer kişi inanıyorsa, herkesin dini ve mezhebi kendisine göre en doğru olandır. İstisnalar dışında, insanın doğup büyüdüğü yerlere bağlı olması, orayı sevmesi, doğaldır. Gurur duyulması gereken şeyler ise tamamen başka olmalı. Bunlar, kişinin ve toplumun ekonomik ve sosyal kalkınma düzeyi, bilime, sanat ve kültüre yaptığı katkı, haksızlığa, sömürü ve zulme karşı mücadelesi, barışa, demokrasiye ve insan haklarına olan saygınlığı vb. dir.

Kürdistan'ın, yukarıda değinilen parçalanmışlığına ve bunun yarattığı olumsuz sonuçlara karşın, dinsel bir takım özellikler bir kenara bırakılırsa, Dersim'in Kürdistan'ın öteki yörelerinden öyle çokça farklı yanları yok. Orada da ülkenin öteki yerleri gibi iyi şeyler de oldu, oluyor; kötü şeyler de. Üç aşağı-beş yukarı aynı, dağ, dere, nehir ve yaylaları; aynı meşe ağaçlarını; kimi dıştan sıvalı, kimi çıplak taş duvarlı, bir ya da iki katlı olan aynı evleri, aynı değirmenleri; aynı keklikleri, keçileri, inekleri, koyunları ve ağılları; aynı tarzda bölünmüş tarlaları, aynı tür atları, eşekleri, katırları ve geleneksel nakliye yöntemlerini; aynı aşiretsel ilişkilerini, kan davalarını ve ihtilafları halletme yöntemlerini; aynı kız kaçırma olaylarını, aynı başlık parası ve çok kadınla evliliği ve düğünleri; aynı dayanışma ve öteki sosyal ilişkileri görürüz. Din adamları Dersim'de Pirler ve Rehber, Sünni Kürtlerde Şeyh, Yezidilerde ise yine Pir ve Şeyh'tir. Son on yılların dışardan gelen etkilenmeleri bir kenara bırakılırsa giyim-kuşam arasında yine büyük ölçüde benzerlik var. İsteyen fotoğraflara bakabilir ve Dersimli Seyit Rıza ile Süleymaniyeli Şey Mahmut Berzenci'nin giyim-kuşamı arasındaki benzerliği görebilir.

Ziyaretler sadece Dersim'de değil, Kürdistan'ın öteki yörelerinde de mevcut. Güneş ve ateş, Kürtler arasında genelde kutsal kabul ediliyor vs. Dinsel inanç dâhil, birçok alanda Alevi ve Yezidi Kürtler arasındaki benzerlikler ise çok daha ileri ölçülere varıyor.

Bunları belirtirken, Dersim'in gelenek ve kültür yönünden kendine özgü bazı farklı yanları olmadığını kastetmiyoruz. Elbette bunlar var. Zaten dünyanın hiç bir yerinde, herhangi bir ulusun tüm unsurlarının her yönüyle homojen olduğunu söylemek olanaksız bir şey. Tersine aynı ulusun farklı bölgelerde yaşayan kesimleri arasında çeşitli farklılıkların bulunması doğaldır. Bırakalım, Kürtler gibi ülkesi parçalanmış, aşiretsel yapı ile feodal ilişkilerin varlığını koruduğu, dağlık ve geniş bir alanda yaşayan bir ulusu, merkezi devlet şeklinde örgütlenmiş, ulusal

kurumlarını oluşturmuş toplumlarda da aynı duruma rastlamak mümkün. Bugün Avrupa'da yaşayan insanlarımız, benzer farkları yaşadıkları ülkelerde de rahatlıkla görebilirler. Farklı bölgelerin kendilerine özgü giysileri, şarkıları, yemekleri, hatta birçoğunun bayrakları, sembolleri bile var. Örneğin Almanya'nın Bayern, Baden-Würtenberg, Aşağı Saksonya, Nord-Rhein Westfallen, Saarland ve daha bir dizi bölgesine -ki bugün bunlar Alman devletini oluşturan eyaletlerdir- karşılık, Kürdistan'ın Dersim'i, Botan'ı, Garzan'ı, Amed'i, Serhad'ı, Mahabad'ı, Behdinan'ı vb. neden olmasın?

İşin en ilginç yanlarından biri de şu ki, bir dönemler, Türkiye devrimi, hatta ondan da öte dünya devrimi peşinde koşan dünün "enternasyonalistleri"nden bir bölümü gerileye gerileye, Kürdistan'ın bir köşesine; Dersim'e hapsolup kalmış durumdalar. Marksizm-Leninizmi rehber edindiklerini söyleyen, dini afyon olarak görenler, Aleviliğe bir kurtuluş yolu, bir silah olarak sarılıyor, onu bir çırpıda ilericilik diye ilan ediveriyorlar. Bununla Aleviliğin ilerici yanları olmadığını söylemiyoruz elbet. Örneğin onun zulme karşı direnmeyi öngören, eşitliği ön plana çıkaran, farklı inanç ve düşüncelere saygılı olmayı esas alan hoşgörülü yapısı için söylenecek olan budur. Ama örneğin, kimi insanların kutsal soydan geldiklerini kabul etmek, onların önünde eğilmek ve el-etek öpmek, çıralık vermek, afaroz cezası ile cezalandırılıp toplumdan tecrit edilmek, ziyareti, güneşi ve ayı kutsal bilerek yüzünü onlara çevirip dua etmek, onlardan kurtuluş beklemek türünden şeylerin ilericilik olduğu söylenebilir mi? Bu, bir inanç olarak benimseniyor ve gereği yerine getiriliyorsa, bir hak olarak elbet saygı duymak gerekir ancak, objektif olarak bunların ilericilik olduğu da söylenemez. Yine İslam fetihçiliğini sembolize eden Hz. Ali cenklerinin, insanlara zorla boyun eğdirme aracı olan Zülfikar'a methiyeler düzmenin ilericilikle ilgisi ne?

Kimileri ise meseleyi daha da ileriye götürerek Dersim'e ayrı bir ulusal kimlik kazandırma yoluna başvuruyorlar. Örneğin, Sait Çiya "*...Dersim ulusal kültürü, Dersim yurtseverliği denilen siyasal bir eğilim yaratmıştır. Dersim yurtseverliği çekirdek olarak Munzur dağlarını, Murat-Karasu ve Peri suyunun çevirdiği coğrafyayı kapsar. Çeperinde Sıvas, Arapkir, Arguvan, Akçadağ, Erzincan, Tercan, Hınıs ve Varto vardır. Bazı kanallarla Adıyaman'a kadar uzanır*" diyor. (21 Ekim 1995, Roj gazetesi, 21. sayı, Resul Berk'in "Dersim Yurtseverliği mi, Ülke Yurtseverliği mi-1" başlıklı yazısından naklen.)

Açıktır ki, S. Çiya'nın üzerinde durduğu türden farklılıkların bir bölümü, sadece Dersim'le Kürdistan'ın öteki bölgeleri arasında değil, Dersim'in kendi içinde bile varlar.

Aslında çok açık söylemese de, Sait Çiya'nın *"Dersim yurtseverliği"* dediği ve ayrı bir siyasal eğilim olarak nitelendirdiği çerçeve, Alevilikten öte bir şey değil.

Burada, S. Çiya'nın bahsettiği ulusal kimlik ve kültürün Kurmanci konuşunlarla Zazaki konuşanlara ilişkin yanı, Palu'da, Sêwregi (Siverek)'de, Genç'te, Piran'da, Kulp'ta, Baykan'da ve Hizan'da da yaşayan Kürtler arasında da vardır, yani bu durum Dersim'e özgü bir durum değil. Sözkonusu "Siyasal kimlik ve kültür"ün "sol" unsuru için de yine benzer bir durum sözkonusudur. Elbet Dersim'de ötedenberi demokratik ve sol harekete belli bir yakınlık var. Peki, aynı durum başka yerlerde yok mu? Örneğin, Diyarbakır'da sol ve demokratik potansiyel Dersim'den daha mı zayıf? Kuzey Kürdistan'da yurtsever hareketin Dersim'den çok daha ileri durumda olduğu yerler yok mudur?

Sait Çiya devamla:

"Dersim'den destek isteyen Kürt ulusal hareketi Dersim'e gereken desteği vermemiştir. 1800'den 1930'lara kadar olan dönemde, Alevi-Şafi çelişkisi, Kürt feodallerinin Osmanlı ile işbirliği yapması olgusu olumsuz rol oynamıştır.

1970'lerden sonra Dersim'de örgütlenen Kürt sol hareketleri ise Nuri Dersimi'nin kitabı dışında Dersim'e yönelik ciddi bir tarih kültür çalışması yapmamıştır. Dersim'in kendine özgü özellikleri görülmemiş hatta zaman zaman yanlı kimlikler kabul ettirilmek istenmiştir. Mesela Alevilik dindir denilerek sırt çevrilmiş, Zazaca lehçedir denilerek önemsenmemiş, yerine Kurmanci geçirilmek istenmiştir" diyor.

"Zazaca lehçedir denilerek önemsenmemiş, yerine Kurmanci geçirilmek istenmiştir" şeklindeki belirlemeye daha sonra değineceğim için şimdilik bir kenara bırakıyorum. Öteki noktalara gelince;

1- Osmanlı Imparatorluğu ile Sünni Kürt beyleri arasında işbirliği yapıldığı ve bunun, genel olarak Alevi ve Sünni Kürtlerin ilişkilerine zarar verdiği doğrudur. Ama bu konunun başka yanları da var ki, birlikte ele alınmadıkları zaman ortaya kimi yanıltıcı sonuçlar rahatlıkla çıkabilir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

a. Sünni Kürt feodalleriyle yapılan işbirliği, sadece imparatorlukla Dersim arasındaki ilişkiler sözkonusu olduğunda değil, bizzat Sünni Kürtlerle ilişkilerde de yöneticiler tarafından kullanılagelen bir silah olmuştur. Yani gerektiğinde Sünniler de birbirine kırdırılmıştır.

b. Gerek Osmanlı Imparatorluğu ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti, aynı zamanda Dersimli feodal ve dini liderlerle de elden geldiğince işbirliği içerisine girmeye, onları kendi amaçları doğrultusunda ve hatta bizzat Dersim'e karşı kullanmaya çalışmışlar. Dersim direnişlerinin yenilgiyle sonuçlanmasında dışarıdan gelen sömürgeci saldırgan kadar, belki ondan da fazla, içteki çelişkilerin ve ihanetin pay sahibi olduğunu gözardı etmek mümkün değil. Muxundulu Sêy Usê (Seyit Hüseyin) ve Rayver (Rehber) Qop'un yaptıklarını tekrarlamaya gerek yok. 1937-38 katliamını yaşayan Dersim halkı, onu Kerbela olayına benzetirken Malatyalı Doğan Dede, M. Kemal'in Hz. Ali olduğuna dair rüya gördüğünü yaymaya çalışıyordu.

c. Her iki devlet de sadece Sünni feodalleri Dersim'e ya da Alevilere karşı kullanmakla kalmamış, ellerinden geldikçe Alevileri de Sünnilere karşı kullanmıştır. Şeyh Sait'in Alevilerle içbirliği yapmak için çaba harcamasına karşın, kimi Alevi Dersim aşiretlerinin devletin yanında yer alarak ona savaş açmaları, bunun en canlı örneğidir.

Demek oluyor ki ortada sırf bir tarafın işbirlikçilik yaparak öteki tarafa karşı olması durumu yok. Bu, genel bir sorundur ve toplumun her kesimine yerine ve zamana göre zarar vermiştir. Adı ise sömürgecilik tarihini önemli ölçüde karakterize eden böl ve yönet politikasıdır.

Böyle olunca da S. Çiya'nın yaptığı tarzda, Dersim-Dersimdışı türünden bir ayırıma giderek "Kürt yurtsever hareketi Dersim'den destek istedi ama kendisi ona gereken desteği vermedi" demek, maddi hiç bir temeli bulunmayan, ayakları havada bir belirlemedir. Dersim kendi dışındaki yurtever mücadeleye hangi kayda değer desteği verdi de, dışarıdan aynısını alamadı?

Açıktır ki sorun, Kürdistan'ın ve Kürt yurtsever hareketinin genel durumuyla ilgildir. Burada saymaya gerek görmediğimiz ama bilinen nedenlerle Kürt yurtsever hareketi, geçmişte hiç bir dönemde ülke düzeyinde birliğe kavuşamadı, hemen daima merkezi yönlendiricilikten yoksun ve belli bölgelerle sınırlı kaldı. İster Alevi, isterse Sünni Kürt bölgelerinde ortaya çıkan direnişler sadece meydana geldikleri alanların dışında kalan bölgelerden değil, bizzat alan içerisinden de yüzde yüzlük destek bulamadılar, hatta karşı koymalarla karşılaştılar. Farklı bölgelerdeki yurtsever hareket, bu yönden üç aşağı-beş yukarı aynı durumdadır.

d) Sünni Kürt beylerinin işbirlikçi olanlarından bahsetmek yetmez, bununla birlikte direnenleri ve onların öncülüğünde geliştirilen çok sayıda direnişi de görmek gerekir.

2- S. Çiya'nın belirttiği tarzda, genel olarak Kürt yurtseverliği dışında, Dersim yurtseverliği diye nitelendirilecek bir yurtseverlik mevcut değil. Yazının daha önceki bölümlerinde verdiğimiz belgelerin bu durumu yeterince ortaya koyduğu kanısındayım. Daha doğrusu Dersim yurtseverliği, Kürt yurtseverliğinden ayrı değil, onun tam da kendisidir.

Yüzyılımızın başlarındaki yurtsever Kürt örgütlerinin durumu da ayrıca bunu kanıtlayıcı bir nitelik gösteriyor. Dikkat edilirse o dönemde Kürdistan'ın değişik bölgelerinden gelen ve farklı lehçeleri konuşan, farklı din ve mezheplere sahip Kürtler, herhangi bir ayırım gütmeksizin yurtsever örgütlerde bir araya gelmeyi başarmışlar. Sözkonusu yurtsever örgütlerin program ve hedefleri, lehçesi, mezhebi ve dini ne olursa olsun, Kürtler arasında birliği öngören bir temele dayalıdır. Bunun da, dönemin koşulları gözönüne alındığında hayli ileri bir adım olduğu aşikârdır.

Dersim'e sahip çıkma, Dersim insanının kendini tanıma, dil ve kültürünü yaşatma yönündeki çabalarına kimsenin bir diyeceği yok. Kaldı ki sadece Dersimliler için değil, Kürdistan'ın her bölgesinden insanlarımız bakımından gereklidir bu. Ama bu, bir ülkenin belli bir bölgesinde yaşayan insanlar olarak, bir ulusun bireyleri olduğumuz gerçeğini unutturmamalı. Yöresel planda yapılacak çalışmalar, ulusal düzeyde yapılanların birer parçasıdır. Diğer bir deyişle bunlar bir bütünün parçalarıdır. Şu veya bu nedenle, bu gerçeğe göz kapamak, zorlama ayırımlara yönelmek hem genelde halkımıza, hem de bizzat Dersimlilere zarar vermekten öte bir sonuç doğurmaz. Böylesi bir tutum, Dersimlilerin kendilerine dönmeleri, kendilerini tanımaları değil, tersine kendilerinden uzaklaşmaları, kendilerini kaybetmeleridir.

Baytar Nuri'nin Dersim'le ilgili ciddi tarih-kültür çalışması yaptığını kabul edenler, onun Dersim'in Kürt ulusal kurtuluş mücadelesindeki yerine ve rolüne dair yazdıklarını, olayların canlı tanığı olarak anlattıklarını da gözönünde tutsalar fena olmaz. Bunu başarabildikleri takdirde, bir dizi yanlış ve yapay ayırımlara gitmekten kurtulmuş olurlar.

Kürt örgütlerine yönelik iftira yağmuru

Aynı konularda yazan Zılfi Selcan ise Kürt örgütlerini, Kırmancki (Zazaki) lehçesini konuşanlar açısından, Türk devletine oranla daha da tehlikeli buluyor. Örneğin **Ware** dergisinin bahsi geçen sayısında yeralan bir konuşmada şöyle demektedir:

"*Türk devleti hem padişahlık ve hem de Cumhuriyet döneminde, Kırmanciye (Zaza) ulusuna dostça değil, düşmanca, haince baktı. 1921 yılında Qoçkiriye'de, 1925te Şeyh Sait hareketinde, 1930'da Pülümür'de, 1937-38'de de Dersim'de Kırmanc (Zaza) ulusunun 100.000 den fazla kişisi zulüm ve barbarlıkla katledildi.*

"... Zaza (Kırmanc) aydınları, kendi milleti yerine Kürtler (Kırdasiler) için parti kurdular. Türkiye'de 50'lerde kurulan her iki Kürt partisini kuranlar da Zaza (Kırmanc) aydınlarıydılar. O zaman bunlar ***Kürdistan Demokrat Partisi*** *idiler. Birini Dersim'li* ***Sait Kırmızıtoprak****, diğerini ise Diyarbekir'li* ***Sait Elçi*** *kurdu. Her ikisi de 1970'de Mustafa Barzani'nin yanında savaşmak ve Kürtleri kurtarmak üzere koşar adım Irak'a gittiler. Ama ne yapalım! Mustafa Barzani bu her iki Zaza liderini de öldürttü, onları o şekilde ödüllendirdi.* ***Bu olay bize ders olmalı!****"*

"Ondan sonra da Kürtler Zaza (Kırmanc) milletini daha çok inkar ettiler. Bu kez de ortaya ***lehçeciliği*** *çıkardılar. Zazaki (Kırmancki) dilini Kırdki dilininin lehçesi yaptılar. Bize, '****Dilinizi unutun ve Kırdki (Kırdaşki)'yi öğrenin****'* dediler..."

'*Yakamızı **Türkçe lehçeciliği**nden kurtardık, bu kez de Kırdlerin* (Kurmanci konuşan Kürtler kastediliyor. M.Ç.) *lehçeciliği yakamıza yapıştı. Bize diyorlar ki **"Sizin lehçeniz Kırd(as)ki'nin leçesidir..**"* (Ware aynı sayı s. 46) **(2)**

Zılfi'nin yazdıklarında, onun sıradan gerçekleri bilmeyişine ya da bilmezlikten gelmesine ve hatta keyfince değiştirmesine ilişkin birçok noktanın peşpeşe sıralandığı hemen göze çarpıyor. Örneğin, bahsi geçen konuşmasında 1921 Koçkiri hareketinden bahsederken o yörenin Kürtleri için Kırmanc (Zaza) diyor. Oysa Koçkiri Kürtlerinin tamamına yakın bölümü Kırmanckiyi değil, Kurmanci lehçesini konuşurlar.

1950'li yıllarda Kuzey Kürdistan'da iki Kürdistan demokrat Partisi kurulduğunu ve bunları kuranların da Kırmanc (Zaza) aydınları olduğunu söylüyor. Bu saptama da doğru değil. Her iki parti de lehçesi Kurmanci olanlarla Kırmanci olan Kürtler tarafından ortaklaşa kurulmuştu. Beri taraftan Zılfi, haklarında konuştuğu bu partilerin kuruluş tarihlerinden de habersiz. Ne biçim araştırmacılıksa! Bilindiği gibi KDP (sekreteri Sait Elçi'dir) 1965, Türkiye-KDP ise (sekreteri Sait Kırmızıtoprak'tır) 1969 yılında kuruldular. Zılfi bu arada Kırmızıtoprak ile Elçi'nin Barzani tarafından öldürüldüklerini belirtmekten de geri kalmıyor. Bu iki Kürt liderin ölüm biçimleri, bugün hala da her yönüyle açıklığa kavuşmuş değil. Konuyla ilgili farklı görüşler var. Barzaniler ise böyle bir şeyi rededіyorlar. Fakat Zılfi, sanki her şey kesinlik kazanmış gibi olayı yansıtıyor.

Yine Türk devletinin politikasından bahsederken, devletin *"Ermenilerin kökünü kazıdık, Kırmanc (Zaza) milletininkini de çıkaracağız'* dediler" diyor. Çeşitli kaynaklar bu sözün Ermeni katliamından sonra Türk subayları arasında Kırmanc-Kurmanc ayırımı olmaksızın bütün Kürtler için kullanıldığını belirtiyorlar. Baytar Nuri ise Koçkiri ayaklanmasını bastırmakla görevlendirilen Nurettin Paşa'nın *"Türkiye'de 'zo' diyenleri imha ettik, 'lo' diyenleri de ben kökünden temizleyeceğim"* dediğini söylüyor. "Zo diyenler"le kastedilen Ermeniler, "lo diyenler"le kastedilen ise tüm Kürtlerdir.

Zılfi, bu arada Kırdki'yi (Zazaki) Kırdaşkiyle aynı kabul ediyor ve bunu Kürtçe anlamında kullanıyor. Oysa Kırdaşki Dersim yöresinde Kurmanci için kullanılan sözcüktür. Kırd ise Çewlıg (Bingöl merkez), Genç, Palu ve Piran (Dicle) yöresi Kırmanclarının (Zazalarının) kendilerine verdikleri isimdir. Aynı kesimler lehçelerine de Kırdki derler. Yani Kırdki, Kurmanci (Kırdaşki)'nin değil, Kırmancki (Dımılı/Zazaki)'nin bir ismidir.

Zılfi'nin konuya ilişkin görüşlerine değinirken, bunu **Ware**'nin sözü geçen 8. sayısında söylenenlerle sınırlı tutmak ve daha önce yayınlanan "Zaza Milli Meselesi Hakkında" isimli 38 sayfalık broşüründeki iddialara değinmemek eksiklik olur. Bakın Z. Selcan orada neler söylüyor:

"..Çünkü milli baskıya ve sömürüye karşı önceleri birlik halinde bulunan (mesela 60'ların sonundaki Pir Sultan tiyatrosunun yasaklanma olayı döneminde) bu geniş direnç ve dinamik potansiyel, halkımızın milli çıkarlarına ters düşen yabancı siyasi ideolojiler vasıtasıyla tamamen yanlış bir yöne sevk edilerek bölünmeye, dağınıklığa ve asıl düşmanı görmekten alıkonarak iç düşmanlığa itildi. Yabancı güçlerin hizmetine girmiş bulunan bu siyasi grupçuklar.."(Z. Selcan, Zaza Milli Meselesi Hakkında, Zaza Kültür Yayınları, s. 1)

Dersim'de Pir Sultan oyununun yasaklanmasının ardından meydana gelen olaylar kamuoyunca biliniyor. Bu, daha çok kendiliğinden patlak veren bir olaydı ve elbet bu sonucun ortaya çıkmasının nedeni, devletin ötedenberi izlediği ulusal, dinsel ve sınıfsal baskıydı. Burada sözkonusu edilen ulusal baskı ise sırf Kırmancki (Zazaki) konuşan Dersimliler üzerinde var olan ayrı bir baskı değil, genel olarak Kürt halkının tümü üzerinde süregeleniydi. Nitekim orada Kurmanci ya da Kırmancki konuşanlar

ayırımı olmaksızın kitle birlikte harekete geçti. Kitle bilincinin bu tür yasaklamalara karşı çıkabilecek ölçülere gelmesinde en büyük katkıyı sağlayan ise Zılfi'nin "yabancı siyasi ideolojiler" dediği ideolojilerin sahipleriydi. Örneğin, TIP bunların başında geliyordu. Direnme sırasında kitlelerle birlikte olan, onlara sahip çıkanlar da yine en başta aynı ilerici, sol ve yurtsever kesimlerdi. Daha sonra da gözaltına alınıp işkene edilen ve yargılananlar arasında hem Kurmanci (Kırdaski), hem de Kırmancki (Dımıli) konuşanlar vardı. Zaten halkın aklına bu tür suni ayrılıklar ne o gün geliyordu, ne de bugün geliyor.

Zılfi'nin "yabancı ideolojiler" ya da "yabancı güçlerin hizmetine girmiş bulunan siyasi grupçuklar" sözleri de ayrıca, sıkıyönetim bildirilerinde ya da savcıların iddinamelerinde okumaya ve duymaya alışageldiğimiz sözleri hatırlatıyor. Zılfi bilimden, bilimsellikten çokça bahseden biri. Kimbilir belki de ideolojinin yerlisi-yabancısı nasıl olurmuş, ona da bir açıklık getirir de okuyucu da görmüş olur.

Zılfi devam ediyor:

"... Dili, dini, kültürü ve kökeni bakımından diğer etnik gruplardan farklı, fakat henüz formüle edilerek açıklanmamış bir kimliğe sahip bulunan Zaza kökenliler, ne Türkler, ne de Kürtler tarafından kabul edilemiyordu ve halen de öyledir..." (agy. s. 2)

Buradaki çelişkiye bakın! Bir yandan Zazaların ayrı bir ulus oldukları çok kesin biçimde iddia ediliyor, onların dil, din, kültür ve köken bakımından diğer etnik gruplardan farklı oldukları söyleniyor, bir yandan da kimliklerinin henüz formüle edilip açıklanmamış olduğu belirtiliyor. İyi de bir kimlik henüz tam olarak formüle edilip açıklanmamışsa, demek ki, onda henüz kesinleşmeyen yanlar var ve böyle bir durumda da onların ayrı bir etnik kimliğe sahip oldukları, daha doğrusu Kürt olmadıkları bu kadar katı tarzda iddia edilemez. En azından bu "netleşmemiş" kimliğin açıklığa çıkmasını beklemek gerekmez mi? Bu acele niye?

Zaza kökenlilerin Türkler ve Kürtler tarafından kabul edilmediklerini söylerken de Zılfi yine gerçeklerden değil, kafasındaki kurgulardan yola çıkıyor. Anlaşılan kendisinde var olan bir takım rahatsızlıkları genelleştirerek Kırmancki (Dımıli) konuşan herkese, enazından büyük çoğunluğa malediyor. Bu konuda Türklerle Kürtleri aynı kefeye koyması ise ayrıca ilginç.

Bunu da geçelim; Zılfi Kırmancların (Zazaların) ayrı bir dinleri olduğunu söylüyor. Böyle bir şey var mı? Kürtlerin Kırmancki (Zazaki) konuşanların bir bölümü Alevi diğer bölümü ise Sünni (esas olarak da Şafii)'dirler. Ama Alevilik ya da Sünnilik sadece Kırmancki konuşanların dinleri (kimilerine göre ise mezhepleri) değil ki. Bunlar aynı zamanda Kurmanci (Kırdaski) konuşan Kürtlerin ve Türklerin de dinleri (ya da mezhepleri)dir. Demek ki ortada "ayrı dinleri var" demeyi gerektirecek herhangi bir durum sözkonusu değil.

Zılfi Kırmanc, Zaza, Dımıli, Kurmanc ve Kürt terimleri üzerinde dururken de aynı keyfi tutumunu sürdürmekten geri kalmıyor.

O, Kırmanc sözcüğünü Kırdki (Zazaki) lehçesini konuşanlar için ve buna ayrı bir ulus anlamı vererek kullanıyor. Bu kelimenin, Kürdistan'ın değişik bölgelerinde hem Kurmanciyi, hem Kırmanckiyi ve hem de Soraniceyi konuşan Kürtlerin ayrı ayrı kendileri için kullandıklarını daha önce belirtmiştik.

Zılfi'nin Bingöl, Elazığ ve Diyarbakır'ın Dicle (Piran) yöresindeki halkın kendisine Zaza dediğini söylemesi de gerçekçi değil. Bingöl ve Piran (Dicle) yöresi Zazaları günlük dilde kendilerine **Kırd**, dillerine de **Kırdki**, Sêwregi Zazaları kendilerine **Dımli/Dımıli**, Mutki yöresindekiler **Dımbıli** derler. Dersimliler **"Zaza"** kelimesini, esas olarak Palu-Bingöl yöresi Zazaları için kullanırlar ve küçümseyici bir içeriğe

sahiptir. Doğu Dersim'de, bu yörenin Zazaları için en çok kullanılan söz, *"Zazayê luyeweri"* (tilki yiyen Zazalar) idi. Çocukluğumuzda, büyüklerimizden sürekli duyardık bunu. Koçkiri'de Kurmanci konuşan Zaza isminde bir kabilenin bulunması da ayrıca ilginçtir. Irak Kürdistanı'nın Bahdinan bölgesinde bir yörenin halkına "Zaza/Zazayi" deniliyor ki Güney Kürdistanlı tanıdıkların anlattıklarına göre bunlar, Kurmancinin bir ağzını konuşuyorlar.

Zılfi, Koçkiri Kürtlerinden bahsederken onları "Bugün kısmen Kürtçe konuşan" diye nitelediriyor (s.7) ki bu da doğru bir belirleme değil (Tabii Kürtçe ile kastettiği Kurmanci lehçesidir). Daha önce de değindiğim gibi gerçekte durum bunun tam tersidir.

Ama Zılfi, sadece Kırmancların (Zazaların) "ne olduklarını" anlatmakla yetinmiyor, o başkalarının da yardımına yetişiyor ve onlara kimlik hazırlamaya kalkışıyor.

*"...**Zazalar, Soranlar, Kurmanclar** ve **Guranlar**, elma ile armut misali birbirine karıştırılıp, hepsine Kürt denip geçilmiştir."* (agy. s.12).

*"...Kürt milliyetçi ideolojisinde bazı iddialar yapılmış, dilleri Kürtçe olmayan, Kürtçeyi anlamayan **Zaza, Goran** ve **Lu**r halkları haksız yere Kürt diye ilan edilmiş, bu halkların anavatanı ise keyfi olarak **'Kürdistan'** diye gösterilmiştir."* (agy. s. 20)

İnsan bu sözleri okuyunca acaba Zılfi, Soran, Goran ve Lurlar arasında ne kadar kaldı, onların dilleri ve tarihleri üzerinde ne gibi incelemelerde bulundu, bunların "haksız" bir şekilde Kürt, ülkelerinin ise Kürdistan diye nitelendirildiğine ilişkin elde ettiği veriler nelerdir, diye merak etmekten alamıyor kendini. Kimbilir belki de günlük yaşamda bile Kürdistan üzerine yemin eden, onun özgürlüğü için 200 yıla yakındır savaşan ve bu yolda yüzbinlerce şehit vermiş olan İran ve Irak Kürdistanı halkımız, Zılfi'nin "harika ilmi" tesbitleri sayesinde bugüne kadar yaptığı yanlışı öğrenir, gerçek kimliğine kavuşmuş olur! Şeyh Mahmud Berzenci'nin, Mahabad Kürt Cumhuriyeti Başkanı Qadı Muhammed'in, şair Goran'ın ve daha nice politikacı, yazar ve bilim adamının, yanlışları bu arada neden düzeltilmiş olmasın?!!

Zılfi "bilimsel" görüşlerini yazmaya devam ediyor:

*"Ne kadar gariptir ki, Kürt siyasetçileri ve milliyetçileri de Türk ve Fars yönetimlerinin bu inkarcı ve baskıcı **lehçe politikasını** kendi halkı gibi ezilen Zaza halkına aynen uygulamaya kalkmışlardır.."* (agy. s. 22)

*"..Kürt örgütlerinin yürüttüğü mücadele ise Zaza halkının mücadelesi değildir. Hatta tam tersine şimdiki eylemiyle, **Zaza yurdunu** ikinci bir yabancı güç olarak yeniden işgal edip uyguladığı baskı ve sömürüyle sürekli bir rejim kurmaya yöneliktir."* (agy. s. 35)

Şu satırlar da onun Kürt örgütleriyle neden "ortak" çalışmadığına ilişkindir:

"...Daha sonra, yıllarca harcadığım bütün karşı çabalara rağmen, Kürt örgütlerinin Zaza halkının ulusal ve kültürel kimliğini kararlı olarak yok edeceğini kesin olarak tesbit ettikten sonra, ortak çalışmayı redederek sıyrıldım."(agy. s. 21)

Lehçe politikası, Kürt örgütlerinin Zazaları asimile etmek için çalıştıkları tarzındaki iddialara, yazının sonraki bölümlerinde değineceğim. Burada sadece son paragrafta söylenenlere değinmek istiyorum.

Zılfi burada öyle bir hava yaratmaya çalışıyor ki, kendisini tanımayanlar gerçekten onun, Kürt örgütlerinde kaydadeğer bir çalışması ve mücadelesi olduğunu sanırlar.

Zılfi, 1975'lerden sonra Almanya'da faaliyet gösteren ve **KOMKAR'**ın kuruluşunu gerçekleştiren derneklerden birinde çalıştı. Zaman zaman bu dernekler tarafından düzenlenen gecelere de katıldı. 1980 öncesinde ise ayrıldı ya da uzaklaştırıldı. Bu durumun da söylendiği tarzda "Zazaları asimile etme çabalarına karşı çıkmakla" bir ilgisi yoktu. Zaten o dönem henüz "Zazalar Kürt değil" tarzında bir görüşe sahip değildi. Kendisi, 1981'e kadar bu konuyu çözemediğini söylüyor. Kaldı ki o dönemler hem Kürdistan'ı ve hem de şimdi "yabancı ideoloji" dediği ideolojileri öven türküler, devrimci marşlar okuyordu.

KOMKAR derneğiyle ilişkisi kesildikten sonra da Kürt örgütleriyle kayda değer bir diyalogu ve çalışması olmadı. Bu arada bir süre, Paris Kürt Enstitüsü'nün çıkardığı Hêvi dergisinde yazıları çıktı. Peki, acaba Zılfi hangi Kürt örgütlerinde çalıştı, onların Zazaları asimile etme çabalarına karşı mücadele etti ve vazgeçiremediği için de istifa etti? Ayrıca bu mücadeleyi nasıl yürüttü? Örneğin, konuyu toplantılarda, seminerlerde mi tartıştı, makaleler, raporlar, broşürler, kitaplar mı yazdı, bildiriler mi dağıttı? Ne yaptı da, harcadığı bunca "çaba"dan kimsenin haberi olmadı?

Zılfi, Kırmancki (Zazaki) türküler söylemeye başladığı zaman kendisine en büyük destek KOMKAR'ı oluşturan derneklerden gelmişti. Onlar onu gecelere çıkarmış, kasetlerini dağıtmışlardı. Ayrılışından sonra bile KOMKAR yıllarca aynı şeyi yaptı. 1980 öncesinde Zılfi'nin kasetlerindeki kimi türküler, bazı arkadaşların da yardımıyla benim tarafımdan yazılı hale getirilmiş ve **Özgürlük Yolu** dergisi ile **R. Welat** gazetelerinde yayınlanmış, üstelik de altına kendi ismi yazılmıştı. Aynı türkülerin bazıları ise daha sonra **Mehmet Bayrak** tarafından **Demokrat** gazetesinin 1 Şubat 1980 tarihli nüshasında yayınlandı. Bayrak, ayrıca birkaç yıl önce Öz-Ge Yayınları arasında yayınladığı B. Nuri'nin **Hatıratım** kitabının ekler bölümünde de bu türkülere yer verdi. Bu nedenle de, Zılfi'nin "Zaza Milli Meselesi Hakkında" broşürünün önsözünde yer alan ve sözkonusu türkülerin onun kendisi tarafından adı geçen gazete ve dergilerde yayınlatıldığı şeklindeki bilgi gerçeği ifade etmiyor. 1980'den sonra ise daha önce de değinildiği gibi kimi çalışmaları, **Hêvi** dergisinde çıktı.

Demek oluyor ki Zılfi'nin asimilasyonculukla suçladığı Kürt örgütleri, bizzat onun tarafından yapılmış çalışmaları değerlendirmekten geri kalmamışlar. Buna rağmen Zılfi "..*Vake: 'Sıma zonê ho, ho vira kerê, bêrê Kırdki (Kırdaşki) bımısê'.." (Dediler ki dilinizi unutun, gelin Kırdki (Kırdaşkiyi) öğrenin)* diyebiliyor. Bu nasıl yasaklama, bu nasıl asimilasyonculuktur, anlamak zor doğrusu!

İşin gerçeği şu ki Zılfi, Kürt örgütleriyle ortak çalışma ve mücadeleden bahsederken de, onlardan uzaklaşma gerekçesini açıklarken de olmayan şeyler söylüyor, kendi kendisine hak etmediği roller biçmeye çalışıyor.

Kürt örgütleri ve Alevilik

S. Çiya, *"Alevilik dindir denilerek sırt çevrilmiş"* belirlemesinde de yine bir yönüyle objektiflikten uzaklaşıyor. Gerek Türkiye sol hareketinin ve gerekse Kürt yurtsever güçlerinin geçmişte dine ilişkin belli bir politikası vardı, bu biliniyor. Bu politikanın doğruluğu yanlışlığı elbet tartışılabilir. Kişi olarak bu konularda kimi önemli hataların yapıldığı kanısındayım. Ancak, Kürt yurtsever hareketinin, izlediği bu genel politika dışında, özel olarak Aleviliğe yönelik olumsuz bir tutumu var mıydı? Ya da onlar, Sünniliğe oranla Aleviliği geri plana iten, ona ikinci sınıf din ya da mezhep muamelesi yapan bir politika mı yaptılar? Açıktır ki değil. Tersine, gerek devletten ve gerekse onun güdümündeki gerici-faşist çevrelerden kaynaklanan Alevilere yönelik baskılar, her zaman karşısında sol ve Kürt yurtsever hareketini buldu. Her iki siyasal akım da dini inançlarından ötürü insanlara baskı yapılmasına karşı çıktılar, olanakları ölçüsünde zarar görenlerin yanında oldular. İsteyenler, en azından o dönemin yayınlarını açıp bakabilirler.

Zılfi ise konuya çok daha farklı bir boyutta yaklaşıyor.

*"Taban tutmuş olan Kürt siyasi örgütleri son zamanlarda artık resmen **Şafiiliğin** tek Kürt mezhebi olduğunu savunuyorlar..." (agy. s. 34)*

*"..Hakikaten PKK ve Kürt yönetimindeki Hizbullahçıların ittifağı, Kürt harketlerinin saklı şeriatçı boyutunu, zaman zaman ön plana çıkararak kendisini gösteriyor. Bunu belgeleyen bir gerçek şudur: Dersim'deki Kürt PKK işgalcileri Evren diktatörlüğü döneminde, burada tamamen Alevi olan nüfus arasında zorla kurulmuş olan 313 köy camisini koruruken, bütün okulları yakması ve öğretmenleri katletmesi, amaçlanan teokratik boyutu, yani nihai hedefteki **Şafiileştirme** niyetini açığa vuruyor. Kürt hareketlerinin, Zaza, Kürt, Türk ve Arap kökenli Alevilere, diğer ilericilere, laikçilere ve demokrasi güçlerine karşı beraber getireceği bu totaliter **şeriatçılık** ve **baskıcılık** asla gözardı edilmemelidir..."(s. 34)*

*"Kürt örgütlerinin ezilen **Alevilere** ve **Zazalara** karşı takındıkları düşmanca tavırları ilk olarak değil, son 20 yıldan beri sürekli olarak duya duya artık alışık olduğum bir tutum oldu..."(s. 34-35)*

Bir dizi cümle bozuklukları bir yana, insan bu satırları okuyunca ister istemez şunu düşünmekten alamıyor kendini. Z. Selcan bunları yazarken, kimsenin yazılanları okumayacağını mı düşünüyor, olan-bitenden haberi olmayan başka dünyanın insanlarına seslendiğini mi zanediyor, yoksa okuyucuyu düpedüz enayi yerine mi koyuyor? Tabii ki hiç birisi değil. Onu, ruh sağlığı yerinde bir insanın yapamıyacağı ölçüde gerçeklerden böylesine uzaklaştıran şey, Kürtlere ve onun örgütlerine karşı duyduğu sınırsız kin ve düşmanca duygulardır.

Burada birkaç noktayı kısaca açmakta yarar var:

1) Taban tutmuş Kürt örgütlerinin hiç birisi, Zılfi'nin dediği anlamda Şafiiliğin Kürtlerin yegâne mezhebi olduğunu, başka bir deyişle Kürtlerde Aleviliğin olmadığını söylemiş değil. En azından ben bugüne kadar böyle bir şeye rastlamadım. Zılfi bu iddiasına kanıt olarak 16.06.1993 günü, Berlin'deki mahalli bir TV kanalında (Offener Kanal) yer alan bir programda, "sarıklı bir Kürt hocası"nın kullandığı "Kürtlerin mezhebi Şafiiliktir" sözlerini gösteriyor. Bu programı izleyebilmiş değilim. Zılfi, bahsettiği programın hangi Kürt örgütü tarafından düzenlendiğini belirtmekten kaçındığı için onun, örgütlerin "taban tutmuş"larıyla bağlantısı nedir, o da belli değil.

Ayrıca açıktır ki, bir hocanın herhangi bir programda söylediği birkaç sözü, Kürt örgütlerinin şeriatçı boyutuna kanıt olarak göstermek komik olur. Kaldı ki bu örgütlerden biri gerçekten böyle bir görüşte olsa bile, bu, taban tutmuş Kürt örgütlerinin tümüne maledilmez ve Kürt hareketi bir bütün olarak bundan sorumlu tutulamaz.

Yeri gelmişken şu noktaya da dikkat çekmek istiyorum. Bilebildiğim kadarıyla ve konuya ilgi gösterenlerin de belirttiklerine göre, Alevi ve Yezidi Kürtler bir yana bırakılacak olursa, Müslüman (Sünni) Kürtlerin mezhebi esas olarak Şafiiliktir. Türkler arasında ise durum tersine olup Hanefilik hâkim mezheptir. Zılfi'nin bahsettiği programda "Kürtlerin mezhebi Şafiiliktir" denildiğinde de muhtemelen kastedilen budur.

Beri taraftan etrafımızda neler olup bitiyor, ona şöyle bir gözatmakta yarar var. Devlete bağlı ya da onun dolaylı-dolaysız desteğine sahip çevrelerin Aleviliğin olumlu yanlarını yoketme, onu gericiliğin kuyruğuna takma ve Alevileri Türk, Aleviliği ise bir Türk kültürü şeklinde gösterme çabalarına karşın Kürt örgütlerinin verdikleri mücadele ortadadır. Yine Kürt örgütlerinin, Alevilerin haklı taleplerinin karşılanması yönünde sarfettikleri etkili çaba da aynı şekilde herkesin gözü

önündedir. Bu arada bütün bunlar yaşanır, onca mücadele verilirken, insan Zılfi ve onun gibi düşünenlerin nerede olduklarını, ne yaptıklarını da merak etmekten alamıyor kendini doğrusu.

2) Hizbullah'ın yapısı üzerine henüz yeterince aydınlanmamş yanlar var. Ama bu örgütün en azından bir kesiminin devletin denetiminde olduğu görüşü komuoyuna hâkim. Beri taraftan Hizbullah'ın bu kesimi tarafından son yıllarda Kürt yurtseverlerine yöneltilen saldırılar, buna bağlı olarak PKK ile aralarında çıkan ve yüzlerce insanın yaşamına malolan çatışmalar da biliniyor. Çatışan taraflardan biri olarak PKK, eğer bu olumsuzluğa son vermek üzere Hizbullahçılarla görüştü ya da görüşüyorsa, bunu çok doğal karşılamak gerekir. Tersini düşünmek Kürdistan'daki kaos ve çatışmaların sürmesini istemektir. Bu işin "Kürt hareketlerinin saklı şeriatçı boyutunu" gösterdiğini söyleyebilmek için ise ancak bu sözlerin sahibi gibi, karşı tarafı karalamadan başka bir şey düşünmeyen birinin mantığına sahip olmak gerekir.

Bunun da ötesinde Kürdistan'da yurtsever dindar çevreler vardır ve düşüncelerini özgürce ifade etmek, örgütlenmek herkes gibi onların da hakkıdır. Burada asıl olan, temel hak ve özgürlüklere karşılıklı saygıdır. Bu kesimler dâhil, tüm yurtsever Kürt örgütlerinin bu ilke ışığında bir araya gelerek ortak çalışma yapmalarının, güçbirliği ve cephe oluşturmalarının gereğini ve önemini vurgulamaya ise gerek yok. Din ve mezhep farklılığından hareket ederek insanları suni şekilde birbirlerinden uzak tutmaya çalışmak gerici bir tutumdur ve bu, sömürü ve baskı rejiminin ekmeğine yağ sürer. Bu işe soyunanların Alevi, Sünni, Yezidi ya da başka dinlerden olmaları durumu değiştirmez.

Zılfi, PKK'nın Dersim'de bütün okulları yaktığını, buna karşılık Evren diktatörlüğü döneminde yapılmış 313 camiyi koruduğunu söylüyor ve bunu da Kürt örgütlerinin herkesi "Şafiileştirme" çabalarına örnek olarak gösteriyor.

Bir kere, PKK okulları yakma eylemlerine sadece Dersim'de değil, mücadele verdiği bütün alanlarda girişti. Yani Sünnilerin yaşadığı yerlerde de aynısını yaptı, bu bir. İkincisi, PKK Dersim'de Zılfi'nin belirttiği şekilde bütün okulları mı yaktı? Öyle olmadığını Zılfi'nin kendisi dâhil herkes biliyor.

Öte yandan Zılfi'nin cami sayısı hakkında verdiği 313 rakamı çok abartmalı olsa gerek. Yine burada da Zılfi kaynak vermediği için, bu bilgiyi nerden elde ettiğini bilme olanağına da sahip değiliz.

3) Dini temel üzerine kurulu olmayan Kürt örgütlerinin programları, yazıp çizdikleri ve pratikleri ortadadır. Bunlar incelenirse bu örgütlerin, ötedenberi insanların dini inançlarından ötürü baskı görmelerine karşı mücadele yürüttüklerini, toplumun gelecekte dini esaslara göre yönetilmesine, yani şeriat düzenine karşı çıktıklarını çok rahatça görebilirler.

4) Kürt hareketlerinin, Zaza, Kürt, Türk ve Arap kökenli Alevilere, diğer ilericilere, laikçilere ve demokrasi güçlerine karşı getireceği bu totaliter **şeriatçılık** ve **baskıcılık** ya da onların son 20 yıldır ezilen ve "Zazalara ve Alevilere karşı düşmanca tutum takındıkları" sözlerinin ise ele alınıp irdelenmeye değer yanı olmadığı kanısındayım.

Zılfi'yi "Gerçek bir akademisyen ve üzerinde çalıştığımız konular itibarıyla realist bir doğubilimci" diye niteleyen, (ünvan dağıtmada ne de cömerttir Z. K. Yayınları!!) broşürünün baskısını yapan ve dağıtan yayınevine kısaca da olsa değinmemek konuyu eksik bırakmak olur kanısındayım.

Zılfi'nin "Zaza MIlli Meselesi Hakkında" broşürü, 1994 yılında **Zaza Kültür Yayınları** tarafından Türkiye'de çıkarıldı ve yurtdışı dâhil pek çok adrese postalandı.

Burada hemen yanıtı aranması gereken soru şu olmalı: "Milli Meseleleri" ile ilgili bir kitapçığı çıkartacak ve hem de bunu parasız dağıtacak kadar Zazaları seven! Zaza Kültür Yayınları neyin nesidir? Bu yayının adresi neresidir, telefonu nedir, sorumluları kimlerdir vs?

Broşüre bakıyorsunuz, yayınevinin adresi olarak Ulus'ta bir posta kutusu verilmiş ve onun dışında herhangi bir şey yok. Sorumluları, telefonları, faksları belli değil. Peki, bunun bir nedeni olması gerekmez mi? "Zaza Kültür Yayınları" ismi altında faaliyet gösteren yayınevi kendisini neden bu şekilde gizleme gereği duyuyor acaba?

Yayınevine ait yayınların çoğu kez, Ankara-Yenimahalle'de MİT'e ait olduğu bilinen binanın yanındaki Posta İşlem Merkezi ile Yozgat Yerköy'den gönderilmesi ise ilginç noktalardan bir diğeridir.

Bir diğer önemli nokta da, Zaza Kültür Yayınları arasında Zılfi Selcan'ın kitabının yanısıra Türk Albayı Nazmi Sevgen'in **Zazalar** kitabının bulunmasıdır. Yine Selcan'ın kitabına eklenen listeden anlaşıldığı kadarıyla yayınevinin çıkarmayı planladığı kitaplar arasında **Zazaistan'da Ermeni Mezalimi** ve **Kurtuluş Savaşı'nda Zazalar** ismindeki kitaplar da var.

Bugün Kürt kamuoyunda, bu yayınevinin devlet güdümlü olduğu şeklinde yaygın bir kanı var. Bir haksızlık mı bu?

Zazalar Kürt değil tezine kimler sahiplik ediyor?

"Zazalar Kürt değiller" tezinin en önde gelen mimarı devlettir. Türkiye'de bu konuda ilk çıkışı yapan ise bilebildiğim kadarıyla görevleri arasında Şark Vilayetleri Asayiş Müşavirliği de bulunan **Prof. Hasan Reşit Tankut**'tur. Tankut'un 1935 yılında Zazalar üzerine yazdığı yazı, M. Bayrak'ın Öz-Ge Yayınları arasında çıkan **"Açık-Gizli/Resmi-Gayrıresmi Kürdoloji Belgeleri"** isimli kitabında yer alıyor. Tankut bu yazısında, Alevi ve Sünni Zazalarla Kurmanclar arasına Türk nüfus yerleştirerek, "T harfi" şeklinde bir Türk şeridi oluşturmanın önemine de ayrıca dikkat çekiyor. O dönemde bu tür çalışmaları, devletin bilgisi ve izni dışında yapmanın mümkün olmadığını söylemeye ise gerek yok sanıyorum.

Bu yazıyı 1937-38 Dersim harekâtına katılmış, 1937 yılında Bokıre dağında Zarife ile Alişêr'in kesik başlarını katillerden teslim alan ve fotograflarını çektiren Albay Nazmi Sevgen'in Zazalar isimli kitabı izledi. Yani, Kırmancki (Zazaki) konuşanları Kürt oldukları için ezen, onları katledip sürgüne yollayan devlet, bir taraftan da böl ve yönet politikası gereği, öteki yöntemlerin yanısıra lehçe farklarını kullanmaktan da geri kalmıyordu.

1980 darbesinden sonra, aynı yöndeki çabalar daha da artmaya ve sistematikleşmeye başladı. Bir ara, 2000'e Doğru dergisinde kendisiyle röportaj yapılan Genel Kurmay'da görevli bir general özetle şöyle demişti: *"Aleviler Kürtleri terketti, Zazalar ise faal haldeler, bu önemli."*

1980'lerin ikinci yarısından itibaren A. Bekir Pamukçu ismindeki ilticacı bir Kürdün, İsveç'te bu yönde yürüttüğü çabalara da değinmek gerekir. Ancak A. Bekir Pamukçu'nun ilginç bir yaşam hikâyesi var ki burada ona değinmeden geçmek olmaz. Bu kişi, eski Türkçülerdendir. Hem de şiirleri bayramlarda radyolarda okunacak derecede ırkçı bir Türkçülüktür onunkisi. İşte bunlardan iki örnek:

BIR ÖGRETMEN

Asya'dan koptum, sarstım cihanı

Acem'i, Arapelleri'ni, Frengistan'ı

Güneşi deldi şafakla mızrağımın ucu

Titretti alemi keskin kılıcımda

Yeniden silkinmek

Yeniden Türk olmak istiyorum, güçlü.

BEN KIMIM?

Ben Oğuz'um, ben Oruc'um

Mertlerin beyi, Osman'ım ben

Çaldıran'da, Ridaniye'de, Mekke'de

Müslümanların beyi Yavuz'um ben

At üstünde Mustafa Kemal'im ben

Adımız Türk,

Dilimiz Türkçe,

Türk'üm, Türk'üm ben.

(1970 yılında İstanbul'da yayınlanan Kurtuluş Savaşı isimli şiir kitabından aktaran Malmisanıj)

Bir dönem bu tür şiirler yazan Ebubekir'in sonradan bu kez Kürt kimliğiyle ortaya çıktığını görüyoruz. *"...Örneğin onun Zazaca bir şiiri, "Abekir" imzasıyla (pseudonyme) Türkiye'de çıkan Roja Welat gazetesinde yayınlanmıştı. O zaman Zazaları Kürt, Zazacayı da Kürtçe sayıyordu. İsveç'e geldikten sonra da birkaç yıl Kürt derneklerine ve federasyonuna gidip geldi. Örneğin Armanc gazetesinde yazısı yayınlandı."* (Malmisanıj, henüz yayınlanmamış yazıdan)

Bu arada Pamukçu, İsveç'te iken görüştüğü kimi insanlara anlattığına göre, 1983'lerde Türk polisince tutuklanmış ve serbest bırakılmış. Ancak bu bırakılma, polisle ortak çalışmayı kabul etmesi sayesinde gerçekleşmiş. Daha sonra konu güncelleşince, Stockholm'de yayınlanan **Piya** dergisinin 10. sayısında bu olay kendisi tarafından şu cümlelerle dile getirildi:

"...Polisin önerisi şöyleydi: ***Bana yüklü bir sermaye vereceklerdi.*** *Ben bu sermaye ile yayınevini büyütecek ve o köhne handan (yayınevimin bulunduğu han-E.P.) taşınıp Çağaloğlu'nun en işlek yerinde büyük bir yere taşınacaktım. Bu arada* ***yayınevine bir kaç tane de işçi (doğal olarak polislerden E.P.) alacaktım. Bir yandan da zaman zaman Kürtlük üzerine yazılar döşenerek Kürtler arasında yiğit bir Kürt aydını olarak ün yapacaktım...*** *Sonunda beni hemen serbest*

*bırakmaları durumunda **tekliflerini kabul edeceğim konusunda kendilerini ikna ettim, anlaştık ve bırakıldım."*** (Ebubekir Pamukçu, Biraz da Biz Konuşalım, Piya, Stockholm, no: 10, Şubat 1990, s. 9)

Tabi Ebubekir Pamukçu bu satırları yazdığı zaman, bu kez de Zazaların Kürt olmadıklarını söylüyor, onu "kanıtlamaya" çalışıyordu.

Yine aynı dönemde devletin gerek genel olarak Kürt dili, kültürü ve tarihi ile ilgili olarak kamuoyunu yanlış bilgilendirmek ve gerekse yasakladığı Kırmancki (Zazaki)'nin Kürtçe, Kırmancların ise Kürt olmadıklarını ortaya koyma çabaları da hayli hızlanmıştı. Konuyla yakından ilgilenen araştırmacı-yazar Malmisanıj bu konuya ilişkin olarak da şunları yazıyor:

*"...1980'den sonraki dönemde kamuoyuna yönelik olarak da bu tür bazı yayınlar yapıldı. 1980'den sonra özellikle **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü** adlı bir kuruluşun Ankara'da Kürtler hakkında yaptığı yayınlar dikkati çekiyor. Bu enstitü, **1980-1986 döneminde,** büyük bir çoğunluğu Kürtler hakkında yazılmış olan **49 kitap** yayınladı. 'Bilime bir katkı olarak' bu yayınlarda Kürt adı hep **'Kürttürkleri'** biçiminde yazıldı. Bu kitaplardan birkaçı özel olarak Kırdlar (Zazalar) hakkındaydı ve asıl olarak Kırdların Kürt, Kırdkinin (Zazacanın) ise Kürtçe olmadığını ispalamaya yönelikti. Ama bu 'ispat' çabaları da yetmemiş olacak ki bu kez H. Şelıc imzalı '**Zaza Gerçeği'** ve '**Doğu Anadolu'nun Etnik Yapısı ve Zazalar'** gibi bazı broşürler yayınlandı. Bu broşürlerden ilki, sözde Almanya'da **Dicle-Fırat** adlı **paravan bir yayınevi** tarafından yayınlanmıştı, ikincisinin ise **yayınlandığı yer belirtilmemişti**. Aynı broşürler, parasız olarak birçok Kürt derneğine vs. gönderilmişti. **H. Şelıc**'ın yukarıda değindiğimiz Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü adlı kurumun Kırdlarla (Zazalarla) ilgili kitaplarını yazan **Hayri Başbuğ'un müstear adı** olduğu ve aynı kişinin **T.C. Başbakanlık Müşavirliği** görevini de yürüttüğü daha önce bazı gazetelerde yazıldı. Kitaplarında kendisini bir Zaza milliyetçisi gibi sunuyor, bu kılık altında Zazaların Kürt olmadığı temasını işleyerek inandırıcı olmaya çalışıyordu."* (Malmisanıj, yayınlanmamış aynı yazı)

Bu arada Zazaların Kürt, Zazakinin ise Kürtçe olmadığını "kanıtlama" çabalarına kimi Ermenilerin katıldıklarını da belirtmek gerekir. Örneğin Erivan Üniversitesi öğretim üylerinden **Garnik Asatrian** bunlardan biridir. Malmisanıj'ın verdiği bilgilere göre Bay Asatrian **"Yerevan (Erivan)'da Zaza halkına ilişkin bilimsel çalışmaların yapılabileceği bir Zaza Kültür Merkezi"** oluşturmaya, ayrıca da **"Dersim"** adlı dergi çıkarmaya çalışıyormuş.

Ancak Asatrian'ın Zazalara yönelik sevgisini bu kadarla sınırlı sanmamak gerekir. O işi daha ileriye götürerek şöyle diyor:

"Zaza halkını kesinlikle Ermeni halkından ayrı düşünemiyorum. Zazaistan ve Ermenistan bizim müşterek vatanımızdır." (Piya, no: 14'ten aktaran Malmisanıj)

Yine şu sözler de aynı kişiye ait:

"Zaza halkı önümüzdeki 10-15 yıl içinde Ortadoğu'nun önemli siyasal faktörlerinden biri durumuna gelecektir. Fakat bu gelişmenin olması için çok çalışmak gerekiyor."(Aktaran: Malmisanıj, aynı yayınlanmamış yazı)

Görüldüğü gibi G. Asatrian kendisini bilim adamı, çalışmalarını da bilimsel çalışmalar diye göstermeye çalışıyorsa da, aslında politik bir misyon üstlenmiş ya da üstendirilmiş.

Malmisanıj, bu kişinin çalışmalarına değinirken haklı olarak: "*...Garnik Asatrian nedense Ermenistan'da yaşayan Kürtler için kültür merkezi açmak ya da onların haklarını savunmak yerine, uzakta yaşayan Zazaları düşünmektedir! Bazı*

Ermenistan yöneticilerinin Müslüman ve Yezidi Kürtleri bibirinden ayırmak için uğraştığı bir sır değil. Garnik Asatrian da Yezidileri bile Kürt saymadığına göre başka hesaplarının olduğu açıktır."

Bu arada yeri gelmişken şunu belirtelim ki Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ermenistan'daki Kürtler daha önce sahip oldukları haklarından çoğunu kaybettiler. Devletin uyguladığı baskılar sonucu, özellikle de Müslüman olan Kürtlerin çoğunluğu yerlerini terkederek öteki eski Sovyet cumhuriyetlerine göç etmek zorunda kaldılar.

Türk devletinin Kırmancki konuşan Kürtleri diğerlerinden ayırmak amacıyla harcadığı çabalara değinmekle, Kırmancların (Zazaların) Kürt, Kırmanckinin ise Kürtçe olmadığını söyleyenlerin tümünün devletle bağlantıları olduğunu kastetmek istemiyoruz elbet. Öyle düşündükleri için bu görüşü savunan insanların bulunması mümkündür ve var da. Ama şöyle veya böyle, politik hesaplarla konuya yaklaşan, onu istismar etmeye çalışanların ağırlıkta oldukları gerçeği de gözardı edilemez.

Lehçe dil ayırımında ölçü nedir?

Lehçe ile dil arasındaki farklar nelerdir, bunların sınırı nerede başlar, nerede biter, bu konularda hâlihazırda kesin bir ölçü saptanabilmiş değil. Bazan bir dil için esas alınan kriterler, başka yerde pekâlâ bir lehçe için de geçerli olabiliyor.

Bu konuda üzerinde durulan göstergelerden biri "anlama"dır. Kimilerine göre, karşılıklı konuşma sırasında, eğer konuşanlar birbirlerini anlıyabiliyorlarsa orada ayrı diller değil, lehçeler sözkonusudur. Bir diğer görüşe göre ise bu yeterli bir kriter değil. Yani yalnız başına birbirini anlayıp anlamama, lehçe ya da dilleri tarif etmeye yetmez. Bazan iki ayrı dili konuşan insanlar birbirlerini anlıyabiliyor iken, bir dilin farklı lehçelerini konuşanlar pekâlâ anlıyamıyabilirler. Örneğin, İsveççe ile Norveççe iki ayrı dil olmalarına karşın, bir İsveçli ile Norveçli birbirlerinin anlamakta fazla güçlük çekmezler. Beri taraftan Çin dilinin iki ayrı lehçesi olan Pekin Çincesi ile Şanghay Çincesini konuşanlar bakımından durum tersinedir. Onlar birbirlerini anlıyamıyorlar.

Öte yandan kimileri ulus ile dili bir ve aynı anlamda ele alıyorlar ki bu yanlış bir yaklaşımdır. Dikkat edilirse Zazaların Kürt olmadığını iddia edenlerin, *"Kırmanckiyi (Zazaki) konuşanlarla, Kurmanciyi (Kırdaski) konuşanlar birbirlerini anlamıyorlar"* demekten öte söyleyebildikleri bir şey yok. Oysa Maraş-Malatya Kurmancisini konuşanlarla, Mardin yöresininkini konuşanlar da birbirlerini anlamazlar. Yine Palu ve Bingöl Zazakisiyle, Dersim Zazakisi için de aynı şey geçerlidir. Birbirini anlamak için hem belli bir süre karşı leçhçeyi dinlemek, hem de psikolojik olarak da onu anlamaya hazır olmak, bunu istemek gerekir.

Bunu da geçelim; eğer dil ulus olmanın tek kriteri haline getirilir ve "dilleri ayrı, öyleyse ulus olarak da ayrıdırlar" denilirse, tersini, yani aynı dili konuşanların aynı ulus olduklarını da doğru kabul etmek gerekir. Örneğin, Amerikalıları, Kanadalıları ve Avusturalyalıları İngilizlerle, Avusturyalıları Almanlar ve İsviçre'nin Almanca konuşan bölgeleriyle, ya da Fransızca konuşan bir dizi eski sömürge halkları ile Fransızları aynı ulus olarak görmek pekâlâ mümkün hale gelir.

Kırmanc (Zaza)ları kim asimile ediyor?

Son zamanlarda kimi çevreler tarafından sık sık ileri sürülen diğer bir iddia da, Kürt örgütlerinin Kırmancki (Zazaki) konuşanları asimile etmek istedikleri, bu lehçeyi (onların çoğu ayrı dil olarak kabul ediyorlar) kaldırıp yerine Kurmanciyi koymaya çalıştıkları şeklindedir.

Yukarıya aldığımız alıntıda S. Çiya bunu *"Zazaki lehçedir denilerek önemsenmemiş, yerine Kurmanci geçirilmek istenmiştir"* sözleriyle dile getiriyor.

Ware dergisi *"Bize 'resmi dil', yani kendi dillerini (Kırdaşki/Kurrki) dayatanlar ise, şimdiye kadar bizim karşımızda yer alanların yanında yer almak istediklerini de göstermiş oldular"* diyor. (Ware 8. sayı, s. 59)

Zılfi ise daha önce de bahsedildiği gibi işi çok daha ileri götürüyor ve Kürtleri Türklerden daha çok inkârcı ve asimilasyoncu olmakla suçluyor, *"Uza ra têpiya ki Kurdu mıletê Zazay (Kırmanci) dayna zêde inkar kerd (Ondan sonra da Kürtler Zaza (Kırmanc) milletini daha çok inkar ettiler*)"

Burada ilk elde bir yanlışa, çoğu kez de kasıtlı olarak başvurulan bir saptırmaya değinme gereği duyuyorum. Bazıları "Kırmancki Kürtçenin bir şivesidir" görüşünü, sanki Kürtçe ile kastedilen sadece Kurmanci (Kırdaşki) ve Kırmancki (Zazaki) de onun bir şivesiymiş gibi göstermeye çalışıyorlar. Oysa gerçekte durum böyle değil. Kürtçe, Kürt dilidir ve bu dil, onu oluşturan lehçelerin toplamından; yani Kurmanci, Kırmancki, Sorani ve Gorani'den meydana geliyor. Bu lehçelerin birbirlerine göre herhangi bir öncelikleri yok. Çeşitli nedenlere bağlı olarak pratikte bunlar aynı ölçüde konuşulmasalar, yazma planında gelişme dereceleri eşit olmasa da bu durum değişmez.

Bu kısa belirlemeden sonra şimdi de gelelim, Kürt örgütlerinin Kırmancları (Dımılki konuşanları) asimile etme iddialarına.

Devlet, Kurmanci konuşanıyla, Kırmancki konuşanıyla bütün Kürtleri asimile etmek istiyor ve bu amaçla da Kürt dilini yasaklıyor, Kürtçenin okullarda okutulmasına, onun radyo ve televizyonlarda, toplantı ve mitinglerde, resmi dairelerde konuşulmasına engel oluyor, Kürt tarihi, kültürü ve dili ile ilgili araştırmaların yapılmasına, Kürt müziğinin ve folklorunun serpilip gelişmesine ambargo koyuyor, Kürt geleneklerinin kaybolması için çabalıyor ya da Kürt kültürel değerlerini Türklere aitmiş gibi göstermeye çalışıyor. Kürtler için Kürtçe bir kurs açmak bile yasak.

Bunlar sırf Türkiye'nin politikasına özgü şeyler de değil, üç aşağı-beş yukarı genel-geçer asimilasyon yöntemleridir. Öyleyse konumuzla ilgili olarak şu nokta üzerinde düşünmek gerekir:

Peki, Kürt örgütleri hangi çabayla, bu yöntemlerden hangilerine başvurarak Kırmancki konuşanları (Zazaları) asimile ediyorlar acaba? Hem de kimilerinin söylediklerine bakılırsa Türk devletinden de fazla olarak.

Şimdi, Kürt örgütlerinin aktif şekilde ortaya çıktıkları 1975-1980 arasında geçen beş yıllık sürede bu alanda neler oldu; kısaca ona bir gözatalım:

Kürt örgütleri bu dönemde Kürt tarihi, dili, kültürü üzerine yoğun bir çalışma yaptılar ve o güne kadar tabu olan pek çok konuyu tartışma gündemine soktular. Kültür dernekleri oluşturuldu. Newroz kutlamaları yaygınlaştırılıp kitlelselleştirildi. Çıkartılan gazete, dergi ve kitaplarda Kürtçeye yer verildi. Hatta bazıları sadece Kürtçeydi. 1963 yılında İstanbul'da yayınlanan **Roja Newe'**den sonra ilk kez bu yıllarda aylık **Özgürlük Yolu** dergisi, 15 günlük Kürtçe-Türkçe **Roja Welat**, **Devrimci Demokrat Gençlik** ve **Tirêj** dergisinde Kırmancki (Zazaki)'ye yer verildi. Söylemeye gerek yok ki Kürt tarihi, Kürt isyanları, Kürdistan'ın ekonomik ve sosyal yapısı ve kültürü üzerine yapılan bütün bu çalışmalar da sadece Kurmanci konuşan Kürtlerin değil, aynı zamanda Kırdlerin (Kırmancların, Dımılilerin, Zazaların)'dir. Kürt örgütlerinin sürdürdükleri dişediş mücadele sayesinde, Türk sömürgeciliğinin Kürdistan'daki ideolojik etkisi büyük ölçüde kırıldı. Beş yıllık kısa sürede, Alevisi-Sünnisi-Yezidisiyle, Kırmancı-Kurmancıyla insanlarımız hızla uyandılar. Yurtsever hareket yüzbinlerle ifade edilecek taraftara ulaştı. Bugün Kürt örgütlerini Zazaları asimile etmekle suçlayan ya da Kırd (Zaza) Kürtlerin dil, tarih ve kültürleri üzerine

rastgele konuşanların büyük çoğunluğu ise, o gün aynı örgütleri burjuva milliyetçiliği yapmakla, işçi sınıfının saflarını bölmekle vs. suçluyorlardı.

1980 darbesinden sonra yine Kürt örgütlerinin ve bunlar dışındaki yurtseverlerin yürüttükleri çalışmalar ortadadır. İşin politik yanı bir tarafa, dil ve kültür alanında yapılanları küçümsemek mümkün değil. Bu dönemde, esas olarak yurtdışında ve 1990'lardan sonra da kısmen ülkede, gazete ve dergilerde Kürt kültürü hayli yaygın biçimde yeraldı. Çok sayıda kitap yayınlandı. Dil, kültür ve tarih alanında büyüğü-küçüğü ile yapılan gece, seminer, konferans ve toplantının sayısı yüzlerle ifade edilebilecek düzeydedir. Bu yönden bugün dünden çok daha ileri düzeyde olduğumuz tartışma götürmez. Elbet tüm bu çalışmaların olumlu sonuçları da dini, mezhebi, lehçesi ne olursa olsun bütün Kürt halkının kazanımlarıdır. Kırmancki (Zazaki) lehçesinde de daha önceleri hiç yapılmadığı ölçüde ürün ortaya çıktı. Bu lehçeden halk türküleri, masallar, atasözleri derlenip yayınlandı. İki tane sözlük ve bir hayli öteki konularda kitap çıktı, müzik kasetleri yapıldı. Hem sadece Zazaki konuşanlar değil, **Şıvan** ve **N. Ariç** örneğinde olduğu gibi Kurmanci lehçesinden müzik yapanlar da, repertuarlarında bu lehçeden türkülere yer verdiler.

Peki, yukarıda sayılan çalışmalar yapılırken, kimilerince gösterilmeye çalışıldığı gibi Kırdki (Zazaki) lehçesi ile Dersim kasıtlı olarak ihmal mi edildi? Yıllardır bu çalışmaların içerisinde yer alan bir kişi olarak buna "evet" deme hakkını kendimde göremiyorum. Tersine, Kuzey Kürdistan'ın farklı bölgelerini karşılaştırmalı olarak ele aldığımızda, örgütlü ya da örgütsüz Kürt yurtseverleri tarafından Dersim kadar irdelenen ve üzerine yazılan bir başka bölge yoktur. Bu bakımdan ihmal edilmişlik bir yana, Dersim'in öne çıkarıldığını söylemek gerekir. Ola ki kimi insanlarımız yapılanları yetersiz görsünler ve "daha fazlası yapılabilirdi" desinler. Bu tartışılabilir elbet. Ama az önce de belirttiğim gibi, ortada kasıt ya da bilinçli bir ihmal var demek için de hiç bir neden mevcut değil.

Bu arada yeri gelmişken, Kırdki (Zazaki) lehçesinin yazılı alanda Kurmanci kadar gelişmemiş ve toplantılarda onun kadar kullanılmamış olmasının nedenlerine de bir gözatmak gerekir.

1. Her şeyden önce Kırmancki ile yazma geleneği, Kurmanciye göre çok daha kısadır. Kırmanckide bilinen ilk yazılı eser, **Ehmedê Xasi** tarafından yazılan ve 1899 yılında Diyarbakır'da basılan **Mewlidê Kırdi**'dir. Oysa Kurmanci leçesinde yüzyıllardır yazılı eserler sunuluyor.

2. Bir diğer nokta ise kuşkusuz Kırmancki konuşanlarla, Kurmanci konuşanların üzerinde yaşadıkları coğrafya arasındaki farklılıktır. Bilindiği gibi Kırmancların yaşadıkları bölge hem Kurmanclarınkine oranla daha küçük hem de bütünüyle Türkiye sınırları içerisinde kalıyor. Böyle olunca da Türk devletinin 1924'lerden itibaren Kürt diline getirdiği yasaklar, Kurmanciye oranla Zazaki üzerinde daha çok etkili oldu.

3. Türkiye sınırları dışındaki alanlarda Kurmanci lehçesinin kazandığı bazı olanaklar, Kuzey Kürdistan'daki Kurmanciyi de olumlu yönde etkiledi. Örneğin, Erivan radyosu, Bağdat, Tahran, Urmiye radyoları ile Kürt yurtsever örgütlerinin denetiminde olan radyolar, farklı parçalarda basılan gazete, dergi ve kitaplar, hem Ermenistan'da ve hem de bir dönem için Kürtçe'nin okullarda okutulması vb. faaliyetler, bu konuda oldukça etkili oldular.

Öte taraftan Kürt dili üzerindeki baskı hiç bir yerde Türkiye'deki kadar acımasızca olmadı. Her şeye rağmen Kürtçe Ermenistan, Irak ve Suriye başta olmak üzere belli bir gelişme fırsatı elde etti. İran yönetimi yine Kürtçeye özgürce gelişme olanakları sağlamadıysa da, ona düşmanlığı Kemalistler düzeyine yükseltmedi. Oralarda ise Zazaki konuşanlar olmadığı için bütün bu olanaklardan yararlanamadılar.

4. Kürt klasikleri, Kürdistan'daki dini okulların (tabii bununla devlete bağlı olmayanları kastediyoruz) da Kurmancinin yaşamasına ve daha canlı kalmasına etkisi oldu. Ne yazıki ki Kırmancki (Zazaki)'de **Eli Heriri**, **Melayê Cıziri**, **Feqiyê Têyran** ve **Ehmedê Xani** gibileri yok.

5. Bir diğer eksiklik ise bizzat şivesi Kırmancki olanların ihmalkârlıklarıdır. Maalesef onlar kendi lehçelerini hiç değilse günlük dilde konuşma, kendi çocuklarına öğretme, onu toplantılarda kullanma ve yazılı planda geliştirme gibi alanlarda oldukça zayıflar. Kürt örgütlerini asimilasyoncululukla suçlayanlar içerisinde, Türkçeyi okula gitmeye başladıktan sonra öğrendiği halde bugün birkaç cümle Kırmanckiyi rahatça bir araya getiremeyenler var. Acaba kendilerini bu duruma düşürenler Kürt örgütleri mi, yoksa başka şeyler mi?

Lehçelerin eşit gelişmesi ve dil birliği

Kırmancki için "Kürtçe değil" diyenlerin bir diğer iddiaları da Kürt örgütlerinin lehçeciliği asimilasyona gerekçe yaratmak için ortaya attıkları şeklindedir. Bunlara göre Kurmanci ile Kırmancki arasında eşitlikten bahsedebilmek için, her şeyden önce "Kırmancki lehçedir" görüşünü terketmek gerekir.

Görüldüğü gibi bu anlayışın sahipleri bir kez daha, sadece Kırmanckinin değil, Kurmancinin de lehçe olarak kabul edildiği ve bu bakımdan ikisi arasında bir fark bulunmadığı gerçeğini görmezlikten geliyorlar. Öte yandan eşitlikçi yaklaşım, ifade aracı olarak dilin, dil ya da lehçe olarak nitelendirilmesiyle bağlantılı değil. Bu, toplumsal sistemin niteliğine, o sistem içerisinde soruna nasıl yaklaşıldığına bağlıdır. Herhangi bir yerde iki ayrı dilin varlığı kabul edilse bile bunlardan biri üzerinde baskı kurulması nasıl ki mümkünse, tersi bir tutumla lehçelere eşit gelişme olanakları sağlamak da pekâlâ mümkündür.

Lehçe konusunun Kürt örgütlerinin programlarında nasıl yer aldığını veya yetkili kişilerin bu alanda söylediklerini çok ayrıntılı olarak inceleyebilmiş değilim. Ancak programsal ve pratik olarak onların Kırmanckiyi asimile etmeye, onu ortadan kaldırmaya yönelik bir politikaları olmadığını söylemek de zor değil. Bu, haksız ve haksız olduğu kadar da saçma bir suçlamadır.

Örneğin, PSK programının bu konudaki maddesi şu şekildedir:

"39. Kürdistan'da resmi dil Kürtçe olacaktır.

Kürtçenin Kuzey Kürdistan'da konuşulan Kurmanci ve Zazaki lehçelerine eşitlik temelinde özgürce gelişme olanağı sağlanacak, lehçelerin kaynaşması ve dil birliği sorunu doğal sürece bırakılacaktır." (PSK Programı, Ulusal Eğitim ve Kültür arabaşlıklı bölüm).

YEKBÛN programda ise konuya şöyle yer veriliyor:

"Kürdisan'da birincil resmi dil Kürtçe olacak. Bir yörede Kürtçenin hangi lehçesi çoğunluk tarafından konuşuluyorsa o lehçe birincil kabul edilerek eğitim ve yayın olanakları sağlanacak, süreç içinde dilbilimi temelinde ortak bir yazı dilinin oluşmasına yönelik bir politika izlenecek." (Yekbûn Programı, Dil, Kültür ve Eğitim arabaşlıklı bölüm).

Elbet bunları söylerken Kürt hareketinin Kırmanckiyi, onun da ötesinde bir bütün olarak Kürtçeyi geliştirme konusunda hataları, eksiklikleri olmadığını söylemek istemiyorum. Tersine bu konuda söylenecek ve yapılacak hayli şey olduğu inancındayım. Ancak hata ve eksiklikleri dile getimek, varsa, yanlış tutumlara karşı çıkmak başka, Kürt örgütlerini bir bütün olarak asimilasyoncu ilan edip onları kendi halkına karşı bir konumda göstermek başkadır.

Yine aynı konuda yurtsever kesimler arasında şöyle veya böyle, farklı görüşler olduğu da bir gerçektir. Hatta kimi zaman sekter eğilimlere de rastlanıyor. Örneğin bir süre önce MED-TV'deki bir programda A. Meki ismindeki öğretmen, dilde birlik sağlama adına zorlama yöntemlerden yana tavır koyuyor ve Bismark'ın Almanya'da birliği sağlamada izlediği politikayı örnek veriyordu. Aynı kişi, bu yöndeki görüşlerini daha sonra Özgür Politika gazetesinde de yayınlamıştı. Kuşkusuz, bu tür bir görüş, herşeyden önce ilkesel olarak yanlıştır. Hiç kimsenin bir başka lehçeyi, dini görüşü ya da geleneği hor görmeye, onları değiştirme ya da ortadan kaldırmaya hakkı yok. Bu türden çabalar, hem teorik olarak yanlış, hem de pratikte de uygulanmaları büyük güçlükler yaratacak şeylerdir.

Bu arada kimi aydınların farklı hecelerden kelimeler seçerek **"özkürtçe"** yaratma çabaları da, bir zorlamadan öteye gitmez. Bunun ne yararı var, ne de başarıya ulaşma şansı.

PSK G. Sekreteri Kemal Burkay, konuya ilişkin olarak şöyle diyor:

"Lehçeleri birbirine yaklaştıracak olan yapay zorlamalar, ya da masa başı çalışmaları değil, ancak ekonomik ve sosyal yaşamın kendisi, kitlelerin ilişkisi olacaktır. Gelecekte, ulusal birlik içinde bu yakınlaşma doğal biçimde ve hiç bir zorlama olmaksızın ve uzun bir süreçte gerçekleşebilir. Kaldı ki ulusal kurtuluş süreci tamamlandıktan, Kürtler ulusal bir devlete ve birliğe kavuştuktan sonra da, farklı lehçeler bakımından izlenecek politika tam demokratik olmalıdır. Her lehçe eğitimde, basın-yayın alanında ve toplumsal yaşamın öteki alanlarında tam bir özgürlükten, eşitlikten yararlanmalıdır. Ulusal birliği güçlendirecek ve dilin birliği yönündeki doğal süreci başlatacak olan budur. Özgür Kürdistan'ın politik idari ve kültürel örgütlenmesi tümüyle demokratik ölçü ve biçimlere uygun olmalıdır. Bu, bir tür federasyon olabilir."

Bir süre önce Stockholm'de karşılaştığım **Prof. Joyce Blau** da aynı doğrultuda görüş belirtmiş ve İsviçre modelinin iyi bir örnek teşkil edebileceğini söylemişti. Bilindiği gibi İsviçre üç dillidir (Almanca, Fransızca ve Italyanca) ve her üç dil her bakımdan eşit koşullara sahiptirler. Bu ülke idari olarak da kanton sistemine sahiptir. İsviçre'nin durumu, bence de Kürdistan'a uygun düşmektedir.

Gericiliğe varan tavırlar

Bugün Kürt toplumu büyük bir hareketlilik içerisindedir. Her yerde olduğu gibi bizim toplumumuzda da bir dizi sorunla ilgili olarak görüş ayrılıklarının ortaya çıkması doğaldır. Bu yazıda üzerinde durmaya çalıştığım konuları da bir yönüyle bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Ancak bunu aşan durumların varlığı da gözardı edilecek gibi değil.

Bir kez daha kısaca değinmek gerekirse, "Kırmanclar (Zazalar) Kürt değil" görüşünün bir ucu devlete dayanıyor. Bu yönüyle sorunun ortaya konuluş biçimi ve amacı "Aleviler Kürt değiller" tezinden farksızdır. Öte yandan bu işin arkasında bulunan ve devletle doğrudan bağlantılı olmayan ama pratikte aynı durağa varan öteki politik hesapları da gözardı etmemek gerekir. Özellikle de kimi eski "işçi sınıfı devrimcileri" bakımından bu iş, yeni bir "devrimci çıkış" diğer bir deyişle siyasi arenada yer edinebilme, "lider" olma aracı olarak görülüyor.

Böyle olunca da Kürt toplumunun temel gereksinmelerine uygun bir program ortaya koyamamış, Kürt yurtsever hareketinin uzağında kalmış hatta ona bir dizi haksız eleştiri ve suçlamalar yöneltmiş, Kürdistanın sosyal ve ekonomik yapısını, tarihini, dil ve kültürünü öğrenmeye gerek duymamış, ülkenin değişik bölgelerini gezip onları birbirleriyle karşılaştırmamış kişilerin, bir çırpıda Kürt halkıyla ilgili "teoriler" icat etmelerine de şaşmamak gerekir.

Açıktır ki tarihlerine, ruhi şekillenmelerine, yaşam tarzlarına ve mücadelelerine bakıldığında, Kırmanc (Zaza)'ların Kürt olmadıkları şeklindeki görüşe haklılık kazandıracak bir durumun olmadığı rahatça görülebilir. Pratiğin de ortaya koyduğu gibi, Zazalar bugüne kadar kendilerini hep Kürt olarak gördüler, Kürt olarak yaşadılar ve Kürt olarak mücadele ettiler. Bu bakımdan, onlar için "Kürt örgütlerinde kendilerini rahat hissetmediler" demek için herhangi bir neden yok.

Zaten Kürt örgütlerinin yapıları da buna en iyi kanıtı teşkil ediyor. Yüzyılımızın başlarından itibaren ister siyasal, isterse kültürel ve demokratik nitelikte olsun, kurulan Kürt örgütlerinde lehçe ya da din ve mezhep farklılıklarına dayalı bir ayrılma göze çarpmıyor. Örgütün tüzük ve program amaçlarını benimseyenler rahatça ona üye olabiliyorlar. Kürt örgüt ve hareketlerinden bazılarının önde gelen kadroları ve hatta en üst düzeydeki liderleri Kırdki (Zazaki) konuşan Kürtlerdir. Örneğin, 20. yüzyılın başındaki ilk Kürt örgütü olan **Azm-i Kavi Cemiyeti'**nin kurucularından biri olan **Kürdizade Ahmed Ramiz** Lice Zazalarındandı. 1914'te Bitlis ayaklanmasının lideri olan ve sonradan Türk yöneticileri tarafından idam edilen **Mela Selim** aynı şekilde bir Zaza idi. Azadi'nin kurucularının çoğunluğunu Kurmanci konuşan Kürtler oluşturmalarına rağmen, onlar örgütün başına **Şeyh Sait**'i getirdiler. **Seyit Rıza**'nın lehçesi Kırmanckiydi. En yakın mücadele arkadaşları olan Alişêr ile Baytar Nuri ise Kurmanci konuşan Kürtlerdi. Ünlü silahşör **Şahan Ağa'**nın lideri olduğu Bextiyaran aşireti Kırmanckiyi de konuşuyor olsa bile, lehçesi asıl olarak Kurmanci'dır. **Sait Elçi**, **Sait Kırmızıtoprak** ve **Faik Bucak** gibi Kürt liderler aynı şekilde Kırmancki konuşan Kürtlerdir. Bugün insanlarımız lehçe, din ve mezhep ayırımı gütmeksizin Kürt yurtsever örgütlerinde birlikte çalışıyorlar. Kürt örgütleri de şu veya bu leçeyi konuşan ya da şu ya da bu din ve mezhebe mensup insanların değil, onların tümünün ortak örgütleridir. Yani ulusul örgütlerdir bunlar.

Bütün bu gerçekleri bir kenara iterek bölge, din ya da lehçeye göre çitler örmek ve bundan hareketle da insanları birbirlerinden uzaklaştırmaya çalışmak ise söylemeye gerek yok ki gerici bir tutumdur. Kimileri bu yöndeki çabaları örgütlenme özgürlüğü gibi bir gerekçe ile açıklamaya çalışıyor. Elbet örgütlenme özgürlüğü temel bir haktır ancak bu durum, her türden örgütlenme modelinin alkışlanması gerektiği anlamına da gelmez. Doğru ile yanlışın, burada da titizlikle birbirinden ayırdedilmesi gerekiyor. Eğer birilerinin belli bir örgütlenme modelini savunmaları bir haksa, onu yanlış bulanların da buna karşı çıkmaları, kitlelere doğruyu göstermeleri en az o ölçüde haktır.

Bu kesimlerin bazılarında Kurmanciye ve onu konuşan insanlara karşı tehlikeli boyutlarda bir tepkicilik gözlemleniyor. Daha bir-iki yıl öncesine kadar, kendi anadilleri üzerinde düşünme gereği bile duymayan ve onu konuşmayanlar, Kırmanckiyi Kürtçenin bir şivesi olarak gören ve yıllarını bu işe vermiş insanları nerdeyse hain ilan edecekler. Bunlar Dersim üzerine konuşurken de, onun yaklaşık üçte birinin Kurmanciyi konuştuğunu pek gözönüne almazlar. Sanki Dersim'de herkes Kırmanckiyi konuşuyor. Böyle olduğu içindir ki bu kesimin çıkardığı yayınlarda Kurmanciye rastlanmaz. Hatta örneğin daha önce bahsi geçen **Ware** dergisinde, Kırmancki'nin yanısıra Almanca ve Türkçe bulabilirsiniz ama Kurmanciyi asla.

Bunlardan bir kesimin Sünnilere yönelik (esas olarak da Kürt olan Sünnilere) tavırlarında ise daha ileri düzeyde bir gericileşme ile karşı karşıyayız. "Biz Kurolarla biraraya gelmeyiz" anlayışı bunun bir yansımasıdır. Sünnilerle biraraya gelmek, onlarla ortak bir program etrafında birlikte çalışmak, bunlar açısından nerdeyse Aleviliğe ihanet etmekle eş anlamdadır.

Bugün çıkarları gereği Aleviliği demokratik, direngen ve hoşgörülü özünden kopartarak, onu devletin gölgesi altına sokmak isteyen, başka bir deyişle baskı ve sömürü düzenin bir dayanağı haline getirmeye çalışanların yanısıra, korku ve tepki nedeniyle Alevi kitleyi Türkiyeli demokrasi güçleri ile Kürt ulusal-demokratik

hareketinden koparmaya, onları kendi kabukları içersine hapsetmeye uğraşanlar da var. Bence bu tutum, demokratik mücadele yollarının kapalı olduğu ağır baskı rejimlerinde sıkça rastlananın bir tekrarıdır. Başka çıkış yolu kalmayınca ters uçlara savrulmak, örneğin kendi kendini tecrit ederek pasifize olmak, yanlış uçlara savrulmak ve hatta güçlünün kanatları altına sığınmak.

Sonuç

Kürt toplumunda elbette ki ayrı görüşler, ayrı örgütler ve ayrı mücadele yöntemleri olacaktır. Örgüt ve kişiler elbette ki gerektiğinde eleştirilecekler. Toplumumuzun putperestlere ve putlara değil, demokrasiye, açıklığa ve özgürlüğe gereksinmesi var. Ne var ki bu, hiç kimseye başkalarını keyfi biçimde suçlama, olayları canının istediği biçimde değiştirme ve çıkarlarını ulusal çıkarların önüne koyma hakkını da vermez. Her örgüt, kurum ya da kişinin bu yönde sorumlulukları var.

Kaldı ki eleştiri ne olursa olsun karşı çıkmaya, inkâr ve suçlamaya dönüştüğünde de artık eleştiri olmaktan çıkar. Ne yazık ki toplumumuzda böylelerine rastlamak fazlaca güç değil.

Bu yazı çerçevesinde görüşlerini irdelemeye çalıştıklarımızın tutumu da esas olarak böyledir. Bunlar için Kürt yurtsever hareketinin son 20-25 yılda verdiği mücadele fazla önemli değil. Onların, lehçesi, dini ve mezhebi ne olursa olsun, hangi yörede yaşıyorsa yaşasın insanların bilinçlenmesi, sömürgeci güçlerin böl ve yönet çabalarının boşa çıkartılması, Kürt dilinin (ülkenin kuzeyi bakımından Kurmanci ve Kırmancki) geliştirilmesi, kültürünün ve tarihinin araştırılıp gün ışığına çıkarılması için sarfettikleri çabalar da fazla önem arzetmez. Bu mücadele içerisinde yüzbinlerce kişinin şöyle veya böyle işkenceden geçmesi, onbinlercesinin tutuklanması, milyonlarca insanın topraklarından sürülmesiyle ödenen ağır bedel, yine onların sorunu değil.

Ayrıca bu yöndeki çabaların gündemi saptırmak suretiyle oynadığı olumsuz rolü de gözardı edemeyiz. Alevi-Sünni, Kurmanc-Kırmanc ayırımı olmaksızın Kürt halkı sindirme ve yok etme amaçlı sistematik saldırılarla yüzyüze bulunurken, sözkonusu çevreler Dersimlilerin ayrı bir ulus olduğunu, Kırmancların (Zazaların) Kürt olmadığını kanıtlamakla! vs. meşguller. Dersim köyleri yanıp yıkılırken, onlar bakımından temel sorun, Kırmanckinin Kürtçe olmadığını, Kürt örgütlerinin "asimilasyoncu"luklarını "tartışmak" oluyor. Halkımızın birliğe herşeyden fazla gereksinme duyduğu bir dönemde, bu tür bir hedef şaşırtmanın ise kimlerin hesabına uygun düştüğünü söylemeye gerek yok sanıyorum. Kaldı ki eğer asıl sorun dil ve kültürün durumuysa sırf Kırdki/Kırmancki değil, Kürt dil ve kültürü Kuzey Kürdistan'da genel olarak ağır asimilasyoncu baskılarla yüzyüzedir. Bu baskılara karşı direnmek, Kurmancisi, Kırmanckisiyle onu korumak için neler yapılabilir, çabalarımızı bu noktada yoğulaştırmalıyız.

_____

***(1)**, **(2)** Zazaki metinlerin Türkçeye çevirileri benim tarafından yapıldı. M.Ç.*